

William Labov és David Fanshel
BESZÉLGETÉSI SZABÁLYOK^{*1}

Másutt a beszélgetés két fő síkját különböztetjük meg. Az egyik sík az, „amit mondunk”, ami magába foglalja a szöveget, a paralingvisztikai jegyeket, valamint a burkolt utalásokat, más szövegekre és proposíciókra; a másik sík, „amit teszünk”, az interakció síkja, ami maga is beszédaktusok sokrétű komplexuma. A beszéd koherenciája tapasztalatunk szerint azáltal jön létre, hogy ezeket a beszédaktusokat *sorrendi szabályok* segítségével összekapcsoljuk, a két síkot pedig egy sor *értelmezési és produkciós szabály* kapcsolja össze. Itt ezeket a beszélgetési szabályokat fogjuk vázolni, figyelmünket elsősorban a produkciós és értelmezési szabályokra összpontosítva.

A beszélgetéselemzést oly módon mutatjuk be, hogy az főképp a terápiás beszélgetés elemzésének igényeit elégítse ki. A sok év alatt kidolgozott szabályokat betegünk, Rhoda terápiás üléséről készült beszámoló segítségével ellenőriztük, de kipróbáltuk jóval nagyobb vizsgálati anyagon is (Labov, 1970, 1978). Ezek a szabályok a hétköznapi nyelv filozófusainak korábbi elemzésein alapulnak (Austin, 1962; Searle, 1969), és hasznosították azoknak a párhuzamos vizsgálatoknak az eredményeit, melyek a mondatnyelvtan beszélgetési megszorításait intuitív nézőpontból kutatták (Gordon és Lakoff, 1971; Fraser, 1974; Sadock, 1974). Azokat a szabályokat tárgyaljuk itt, amelyek az ebben a kötetben vizsgált öt epizód megértéséhez szükségesek. Azokra a szabályokra fogunk összpontosítani, amelyek áthidalják a szakadékot a között, amit mondunk, és az e szavakkal végrehajtott akciók legközvetlenebb értelmezései között, ahogy például megnyilatkozások és akciók mutatják.

Szóval mikor tervezel HAZAJÖNNI?

Mi-ért kérded?

Ezek a folytonossági hiányok azokban a szabálycsokrokban a legnagyobbak, amelyek a kérések, parancsok, kérdések stb. körül csoportosulnak – azon beszédaktusok körül, amelyeket az emberek mások viselkedésének legközvetlenebb befolyásolására használnak. Éppen ezért központi elemei a beszélgetésnek, ahogy mi azt elgondoljuk: annak módja, ahogyan másokkal bánunk. Ez a fejezet főképp nyelvészek érdeklődésére tarthat számot, és mindazo-

* *Therapeutic discourse. Psychotherapy as conversation.* New York: Academic Press, 1977. 3. fejezet: Rules of discourse. 71–111. p. Fordította: Siklaci István.

kéra, akik a beszélgetéselemzés mint fejlődésben lévő szakterület iránt érdeklődnek. A szabályok formálisak abban az értelemben, hogy központi fogalmaikban ellenőrzött és korlátozott szóincset alkalmaznak – a beszédakciókat és előfeltételeiket. Ugyanakkor hétköznapi nyelven fogalmaztuk meg őket, és tartózkodtunk attól, hogy más területekről származó formalizmussal éljünk. Némely esetben kapcsolatot teremtünk a mondatnyelvtannal, de egészében véve a beszédakciók képzését irányító szabályok nem eléggé specifikusak ahhoz, hogy ezeket a megnyilatkozásokat az elvont leírásokból és a szabályokból előállítsák.²

A beszélgetéselemzés számos megközelítésmódja közül csak kevés foglalkozik azokkal a beszélgetési szabályokkal és elvont konstrukciókkal, amelyek magasabb szerveződési szinteken működnek. Hasznos lehet, ha a mi beszélgetési szabályokkal kapcsolatos felfogásunkat elhelyezzük ezekhez az egyéb megközelítésekhez képest, különösen a felhasznált bizonyítékok és a megkívánt helyzetismeret tekintetében. E munka egy része teljes mértékben intuitív, és mint a hétköznapi nyelv filozófiája, azon a tudáson alapul, amit a közösség minden tagjáról bármely pillanatban feltételezünk. Az intuitív nyelvész feladata ezek után az, hogy formalizálja intuícióit; ezt úgy végzi, hogy szabadon konstruál példákat mondatokból és mondatokból, majd intuícióit használja annak eldöntésére, hogy ezek elfogadhatók-e és/vagy hogyan értelmeznénk őket. A mondatnyelvtan esetében a szabályok eléggé formálisak ahhoz, hogy korlátlan számú más mondat produkálását engedjék meg számunkra, e mondatok elfogadható volta pedig lehetővé teszi, hogy ellenőrizzük a szabályok érvényességét. Azok a nyelvészek, akik arra törekszenek, hogy kiterjesszék a beszélgetésekre is módszereiket, még nem dolgoztak ki olyan szabályokat, amelyek eléggé formálisak ahhoz, hogy módszeresen előállítsák az összes beszélgetést, amelyeket ezek a szabályok irányíthatnának, s a szabályok érvényességét azáltal vagyunk kénytelenek ellenőrizni, hogy informális módon ellenpéldák után kutatunk.³

A beszélgetéses interakciónak Sacks, Schegloff és munkatársaik által kidolgozott megközelítése (Sudnow, 1972) határozottan szembeáll az intuíciónak a beszélgetés megalkotásában történő felhasználásával. Ezek a szerzők közvetlenül a megfigyelt szöveg alapján dolgoznak, amelyet gondosan átírnak a sorrend és a vokális gesztusok legapróbb részletéig. E szövegek értelmezése érdekében felhasználják azokat a megfigyeléseiket, amelyekkel sok más, hasonlóképpen vizsgált szövegben ismétlődő mintákat tártak fel. Ugyanakkor közvetlenül felkérjük az olvasót, hogy támaszkodjon saját képességeire e szövegek értelmezésében anélkül, hogy többet tudnának a szituációról, mint amennyit maga a szöveg nyújt (Sacks, 1972a, b). A legtöbb ilyen szöveg esetében – telefonbeszélgetések, terápiás ülések, rejtett mikrofonos felvételek – az elemzést úgy végezték, hogy semmit sem tudnak a beszélők háttéréről és szituációjáról azon kívül, amit az éppen elemzett szöveg adott szakaszából ki lehetett szűrni. E szövegek némelyikét résztvevő-megfigyelők gyűjtötték, de a megfigyelők által munkájuk során szerzett ismereteket rendszerint nem használták fel.

Kétségtelen, hogy a beszélgetésről meglévő ismereteink mindkét vázolt módszer segítségével gyarapíthatók. A beszédaktusok és a mondatnyelvtan között sok általános kapcsolat feltárható egyedül az intuícióra támaszkodva. A beszélgetéses interakció számos nagyon általános mechanizmusát fedezték fel Sacks, Schegloff, Jefferson és mások anélkül, hogy nagyon túlmentek volna a fent vázolt kontextus-vizsgálat keretein. Az ilyen folyamatos vizsgálatokra vonatkozó saját megfigyeléseink alapján kétségbevonható a

kontextuális ismeretek korlátozásának haszna. Ha nincs konkrét tudásunk a kontextusról, akkor elképzeljük. Az ilyen elképzelt kontextus megalkotása ellenőrizetlen változó a vizsgálatban, így a teljesen általánosnak látszó szabályokat valójában behatárolják azok a feltételek, amelyeket öntudatlanul szükségképpen megteremtünk, midőn elképzeljük, hogyan értelmeznénk a megnyilatkozásokat általában. Végül olyan beszélgetési szabályokat kell alkotnunk, amelyek teljesen általánosak és függetlenek a kontextustól; tudásunk mai szintjén azonban egyedül akkor lehetünk biztosak abban, hogy szabályaink helyes irányban fejlődnek, ha kimutatjuk, hogy sok különböző kontextusban újra és újra alkalmazhatók. Bármilyen konkrét kontextusról legyen is szó, csak akkor fogjuk tudni, hogy egy adott szabály alkalmazható-e, ha pontosak a kontextuális feltételekre vonatkozó ismereteink. A „helyes értelmezés” problémája sohasem oldható meg teljesen, még akkor sem, ha teljes jogú résztvevői vagyunk egy szituációnak; ám, mint látni fogjuk, a beszélgetés alapvető szabályainak alkalmazása a résztvevők számára közös konkrét tudáson alapul. Ez a közös tudás – a szükségletek, képességek, jogok és kötelességek ismerete – alkotja a kérésekre, kérések kivédésére stb. vonatkozó alapvető mechanizmust.⁴ Röviden, mindannyian a lehető legáltalánosabb szabályok után kutatunk; ám ahhoz, hogy tudjuk, ezek a helyes szabályok, elegendő kontextuális információval kell rendelkezniünk, hogy biztosak lehessünk benne, bármely adott esetben alkalmazhatók.

Ebben a fejezetben olyan beszélgetési szabályokat mutatunk be, amelyek a beszélgetés két központi struktúrája köré szerveződnek: a kérések és a narratívumok köré. Ezek bizonyos értelemben ellentétes strukturális típusok: kéréseket normális körülmények között rövid párbeszéddekkel hajtunk végre, védünk ki, vonunk kétségbe stb., gyakran különálló mondatok formájában. A narratívumok sok hosszabb beszédszakasz központi struktúrái, amikor is egy ember sokkal hosszabb ideig tartja magánál a szót. Mindkettő interaktív esemény azonban, és – ahogy Sacks és Jefferson ismételten rámutattak – a narratívumok éppúgy a beszélő és a címzett közti interakcióban jönnek létre, mint a kérések és a válaszok.

A fejezetünk végén (400. oldal) látható táblázat 44 beszédakciót mutat be négy csoportba osztva: sorbarendezések, reprezentációk, kérések és kihívások. Az ábra elárul valamit arról, hogy hogyan követik egymást ezek a beszédakciók, valamint a „szomszédsági párok” lehetséges típusairól, de nem derül ki belőle, hogyan viszonyulnak ezek az akciók a valóságos nyelvhez: honnan tudja a beszélő, hogy mit kell tennie, s honnan tudja a hallgató, hogy mi ment végbe. Az ilyen produkciós és értelmezési szabályok alkotják a törzsét ennek a fejezetnek, s a harmadik csoporttal – a kérésekkel – fogjuk kezdeni, amelyek fontos szerepet játszanak a terápiás interakcióban. Találkozni fogunk olyan fajta kérésekkel, amelyek eleve bírálják a másik embert, s ezek képezik majd az átmenetet a beszédakciók másik fő csoportjához, a kihívásokhoz.

A harmadik szakasz azzal a problémával fog foglalkozni, hogy hogyan teremtsük meg a koherenciát a szomszédsági párok bizonyos első és második része között, mely részek nem kapcsolódnak egymáshoz semmilyen könnyen belátható módon. Ezután egy fontos reprezentációs típust tárgyalunk, a narratívumot, ami az általunk vizsgált öt epizód közül négyben fontos szerepet játszik. Végül röviden szemügyre vesszük a sorbarendezési szabályokat.

Mielőtt a beszélgetési szabályok bemutatásához fognánk, közelebbről két középponti fogalmat kell megvizsgálnunk, amelyek önmagukban is problematikusak: a „szabályt” és a „beszédakciót”.

SZABÁLYOK

A nyelvészek a hétköznapi használattól határozottan eltérő értelemben használják a szabály kifejezést. A legtöbb ember számára a „szabály” explicit előírást jelent arra nézve, hogy mit kell vagy mit nem szabad tenni – törvényt, utasítást, parancsot, tanulságot, aranyszabályt. A szabály a cselekvés vezérfonala a tudatos választás előtt álló ember számára. Az egyik ilyen szabály, hogy a mondatok nem végződhetnek előljáró szóval; a másik szabály, hogy az „én” szót ne használjuk tudományos értekezésekben. Erősebb nyelvhasználati szabályok vonatkoznak a trágárság nyomtatásban való megjelenésére vagy hivatalos személyekkel kapcsolatos alkalmazására, vagy ilyenek a rágalmozási és a becsületsértési törvények stb. Az angolórán tanított szabályok közé egyaránt tartoznak reális normák a nyilvános beszéd számára és egy sor kevésbé reális előírás, melyek jórészt rituális jellegűek. Akik olyanoknak tanítanak nyelvtant, akiknek az illető nyelv anyanyelvük, úgy vélik, hogy ezek az előírások „az angol nyelv szabályai”, de azok akik más nyelvűeket tanítanak, kénytelenek szembenézni azzal a ténnyel, hogy a nyelv struktúráját vagy szabálykészletet szabályozza, amelyet azok, akiknek anyanyelvük, ritkán vesznek észre.

A generatív nyelvtan kialakulása az elmúlt két évtizedben egyre inkább tudatára ébresztette a nyelvészeket akár a legközönségesebb beszélgetés leírásához szükséges szintaktikai szabályok komplex voltára. Noha ezek némelyikében a tudatos választás is szerepet kap, nagy többségük jócskán a tudatosság szintje alatt érvényesül és teljesen kötelező érvényű. A pszichológiában vagy a szociológiában az ilyen invariáns szabályok ritkák; azok számára, akik nem tanulmányoztak részletesen nyelvi jelenségeket, nehéz felbecsülni a nyelvi szabályokban található invariancia mértékét.

Az emberek számára természetes dolog, hogy összpontosítanak azokra a döntésekre, amelyeket meg kell hozniuk. Az angol nyelvet beszélők tudnak annak a szabálynak a létezéséről, amely a „*Whom did you visit?*” mondatot írja elő a „*Who did you visit?*” mondattal szemben – akár úgy döntenek, hogy figyelembe veszik, akár nem. Nem gondolkodnak azonban azon a sok szabályon, amelyeknek kérdések megfogalmazása során automatikusan engedelmessé válnak. Az egyik ilyen invariáns szabály egy ige utáni szócskát tesz a névmással kifejezett tárgy után. Az angolul beszélők szabadon választhatnak más névszói kifejezések elhelyezését illetően: *I picked the book up* vagy *I picked up the book*, de egyáltalán nem választhatnak az *I picked it up* mondat esetében. Akiknek anyanyelvük az angol, azoknak egy pillanatig sem kell töprengeniük az *I picked up it* lehetetlen voltán.

Azok a beszélgetési szabályok, amelyeket itt bemutatunk tudattalan, invariáns jellegükben hasonlítanak a szintaktikai szabályokra. A kérdésnek azok a szabályai, amelyeket bemutatunk (tudomásunk szerint) kényszerítő érvényűek. Viccnek számít, ha valaki megtagadja alkalmazásukat.

Nehezedre esne megfogni a porrongyot és letörölni a port?

Nem. (nem mozdul.)

Az a tény, hogy ilyen vicceket gyakran csinálunk, azt jelenti, hogy az itt érvényesülő szabályok nem rejtőznek nagyon mélyen a tudatunk alatt. Ám a vicc nem volna mulatságos,

ha ez a szabály nem létezne és nem volna kötelező érvényű. „Kötelező érvényű” azt értjük, hogy a beszélőnek nincs más választása, mint hogy egy adott akciót ugyanúgy értelmez, ahogy a társadalom összes tagja tenné.⁵ Válaszai rendszerint azt mutatják nekünk, hogy ő így értelmezte őket. Nem mindig demonstrálják ezt a tény, és ha megkonstruáljuk e szabály mesterséges megsértéseit, akkor válaszaik nem mindig demonstrálják számunkra, hogy a szabályok meg lettek szegve. Az ilyen szabályszegések okozta zavarokat gyakran a felszín alatt tartjuk, s a legkedvezőbb feltételektől eltekintve esetleg fel sem bukkannak.⁶

Némely skizofrén betegek csakugyan következetesen helytelenül válaszolnak az ilyen beszédakciókra, mint az inkohérens beszéd alábbi példájában is:

A: *Mi a neve?*

B: *Nos, mondjuk, hogy maga azt gondolja, hogy volt valamilyen azelőttől, de már nincs meg.*

A: *Dávidnak fogom hívni.* (Laffaltól, 1965:85)

Hogy arról van-e szó, hogy elvesztették az ilyen kérdések helyes értelmezésének képességét, vagy valami más oka van ilyen reagálásuknak, az nem világos, viselkedésük egy része azonban tekinthető a magasabb szintű beszélgetési szabályok zavarának, s nem valamilyen grammatikai zavarnak.

BESZÉDAKCIÓK

Nagyon nehéz egy akciót önmagában meghatározni, vagy a határait megállapítani. Ha valaki gyalogol, s közben az időjárásra gondol, akkor mondhatnánk róla, hogy gyalogol, lépked, megy valahova, gondolkodik, tűnődik, aggódik, s így tovább; s nehéz volna megmondani, hogy ezek közül a gondolatok közül mennyi egyedi akció vagy mikor kezdődtek és végződtek ezek az akciók. Amikor azonban az emberek egymással érintkeznek, az egyik ember akciói határt szabnak a másikéinak sőt, segítenek nekünk annak értelmezésében, hogy milyen akciókra került sor. Amikor az egyik beszélő akciója a másik beszélő akciójának határát jelzi, akkor ez feltételezi, hogy a beszélőknek megvan a kompetenciájuk ahhoz, hogy tudják, mikor fejeződött be egy akció.⁷

A táblázat felsorolja azokat az interakciós kifejezéseket, amelyek magukba foglalják mindazokat a beszédakciókat, amelyekre az öt epizód során szükségünk lesz. Noha ez hosszú lista, mely magába foglalja a kérések, állítások és metanyelvi akciók sok különböző fajtáját, van egy sokkal hosszabb lista is, amit még nem említettünk. Már foglalkoztunk számos szabállyal, amelyek a kihívásokra vonatkoztak, de nem említettük a fenyegetéseket, ígéreteket, hízelgéseket stb. Foglalkozunk állításokkal, de nem foglalkozunk proklamációkkal, kérdésekkel, mentegetőzésekkel, igazolásokkal vagy sok más akcióval, amelyek rendkívül fontosnak bizonyultak a beszélgetési szabályok tárgyalásában (pl. Searle, 1965.).

BESZÉDCSELEKMÉNYEK (Verbális Interakciók)

1. *Metanyelvi*

kezdeményez
megszakít
új irányt szab

folytat
válaszol
ismétel
megerősít

befejez
jelzi: kész
visszavonul

2. *Reprezentációk*

A-események (A életrajzában)

A
információt ad
kifejez É-t
demonstrál
utal

B
megerősít
elismer

D-események (vitathatók)

A
állít
értékel
értelmez
orientál

B
tagad
egyetért
támogat
átértelmez

A
ellentmond
támogat

3. *Kérések*

A
kér x-et

B
a x-et (végrehajt)
x-et kivéd

A
elismer
újra felállít
új irányt szab
mehátrál
enyhít

elvet magyarázattal
elvet magyarázat nélkül

felújít
elfogad
visszautasít
felhúzza az orrát

4. *Kihívások*

A
kihív
kétségbevon

B
védelmez
beismer
felhúzza az orrát

A
mehátrál
enyhít

x = cselekedet
információ
megerősítés
egyetértés
értékelés
értelmezés
rokonszenv

É = vélekedés
bizonytalanság
elkeseredés
tiszteletadás

I. KÉRÉSEK

A KÉRÉS SZABÁLYA

A parancsok közönséges, józan ész szerinti felfogása szerint angolul a felszólító mód alkalmazásával hajtjuk végre őket. A legegyszerűbben tehát úgy utasíthatunk valakit arra, hogy jöjjön haza, hogy azt mondjuk neki: *Gyere haza!* Fordítva, a *Gyere haza!* felszólítást normális körülmények között utasításnak értjük, és szembeállítjuk az olyan kifejezésekkel, mint *Volnál szíves hazajönni?*, amit kérésként értünk, vagy *későre jár*, amit célzásnak tekintünk. Mindezen beszédesemények közös tulajdonsága, hogy egy *A* beszélő verbális eszközt használ annak a célnak az eléréséhez, hogy *B* hallgatót rávegye, hogy jöjjön haza.⁸ Mindezeket a verbális technikákat egyetlen elvont kategóriába soroljuk: a Cselekvéskérés kategóriájába.⁹

A beszélgetés problémáival kapcsolatos sok általános vita bizonyítja, hogy a beszédakciók és a megnyilatkozások közti viszony jóval bonyolultabb a felszólító mód és parancsok vagy kérések közti egy-az-egyhez megfelelésnél. Míg ennek megértése lényeges az ezen a területen való előrehaladás számára, egy bizonyos fontos értelemben az imperatívusz a cselekvéskérés jelöletlen¹⁰ formája. Felszólító konstrukciók módosíthatók olyan formák hozzáadásával, mint *kérem*, vagy *ha nem esik nehezére*; vagy átalakulhatnak olyan nyelvtani konstrukciók hozzáadásával, mint *nem bánna...*, s így többé már nem ismerhető fel imperatívusz mivoltuk. A kérések közvetett formáiban esetleg egyáltalán nincs is imperatívusz, hanem ahhoz, hogy ezeket a formákat cselekvéskéréseként ismerjük fel, arra van szükségünk, hogy speciális mechanizmusokat vagy kiegészítéseket alkalmazzunk a kérések alapszabályain kívül.

Noha az imperatívusz továbbra is központi eleme a kérések konstrukciójának, az is igaz, hogy sok felszólítást egyáltalán nem cselekvéskérésként értünk. Meg kell tudnunk különböztetni a vicceket, a sértéseket és a szólás-mondásokat az érvényes cselekvéskérésektől.¹¹

KÉRÉSEK SZABÁLYA

Ha *A* felszólítást intéz *B*-hez, amely meghatároz egy *X* cselekvést T_1 időpontban, és *B* úgy hiszi, hogy *A* úgy hiszi, hogy

- 1a) *X*-et meg kell tenni (valamilyen *Y* célból) (*a cselekvés szükséges volta*)
- 1b) *B* nem tenné meg *X*-et a felkérés hiányában (*a kérés szükséges volta*)
2. *B* rendelkezik azzal a *képességgel*, hogy *X*-et megtegye (*Z* eszközzel)
3. *B*-nek megvan a *kötelezettsége* arra, hogy megtegye *X*-et, vagy hajlandó rá
4. *A*-nak megvan a *joga* *B*-nek azt mondani, hogy tegeye meg *X*-et,

akkor *A*-t halljuk, hogy érvényes cselekvéskérést intézett *B*-hez.

Ez a szabály központi szerepet játszik minden egyes epizódban, sok hozzá kapcsolódó szabállyal együtt, mint pl. a közvetett kérés, a kérések kivédése, az információkérés stb. A terápiás ülésen folyó diszkusszió javarésze olyan eseményekkel kapcsolatos, amelyek

kérések intézését vagy teljesítésük megtagadását foglalják magukba. A szabály az imént bemutatott formájában nem csekély hasznunkra lesz az alább következő epizódokban. Segítségünkre lesz abban, hogy megkülönböztessük az érvényes kéréseket az inzultusoktól, mint pl. *Dögölj meg*, az olyan megjegyzésektől, mint *Mondj egy jobbat!*, vagy az olyan viccektől, mint *Add át üdvözetemet az Elnöknek!* A Kérések Szabálya elvégzi azt a lényeges munkát, hogy tudomásunkra hozza, hogy mikor kértek bennünket komolyan egy cselekedet végrehajtására, s mikor van a felszólító formának teljesen más kommunikatív értéke. Ám azt az egyszerű imperatívuszt, amire a szabály utal, ritkán használjuk valóságos beszélgetések során; ehelyett a kéréseket a közvetett Kérések Szabályának alapján hajtjuk végre, amely az 1–4 előfeltételeket használja föl (l. alább), valamint még közvetettebb stratégiák révén.

Fontolóra vehetjük a beszélgetés olyan egyszerűbb magyarázatát is, amelyben a mondatok szó szerinti jelentését fogadjuk el és dolgozzuk fel, hacsak valami speciális ok nem kényszerít a kérések bonyolult szabályához bennünket (Fraser, személyes közlés), de az információkérések vs. cselekvéskérések tárgyalása meg fogja mutatni, hogy ez a szó szerinti stratégia gyakran hibás eredményhez vezet. Nagyon gyakori, hogy a felszíni jelentés első értelmezése információkéréseket eredményez, amelyeket azután cselekvéskéréseként értelmezünk. Ha a Kérések Szabálya és a közvetett kérések rajta alapuló szabálya nem állna mindig rendelkezésre, akkor gyakran fogadnánk el információkérésként olyan mondatokat, mint *Ide tudja adni a sőt?* Úgy tűnik, mindig számítanunk kell arra a lehetőségre, hogy éppen valamilyen cselekedet végrehajtására kérnek bennünket, s ennek a lehetőségnek a figyelemmel kísérése elsőbbséget élvez más értelmezésekkel szemben. Ez egy másik mód annak megfogalmazására, hogy a Kérések Szabálya és a Közvetett Kérések Szabálya, egymás után tekintetbe véve, mindig működésben van.

Az érvényes kérés négy feltétele olyan központi mechanizmust alkot, amelyet a rákövetkező szabályok felhasználnak, s működésüket sokkal nyilvánvalóbbá fogjuk tenni az alább következő szabályokban. Először a szabályok megfogalmazásának három specifikus tulajdonságát vesszük szemügyre a feltételes *ha* mellékmondatokban, egyet pedig a végrehajtó *akkor* mellékmondatban.

„*Egy imperatívusz.*” Azt mondtuk, hogy a *Tedd ezt!* vagy *Add nekem azt!* formájú imperatívuszok az alapformák a Kérések Szabályában. Az is igaz azonban, hogy van sok enyhített forma is, amelyek nyilvánvalóan alapvető cselekvéskérések, de nem tartalmaznak imperatívuszokat:

Volna szíves odaadni nekem azt az inget?

Abbahagyná?

Jobban tenné, ha nem mondana ilyet!

Nagyon valószínű, hogy a hallgatónak semmiféle kifinomult mechanizmusra nincs szüksége e cselekvéskérések felismeréséhez. Az olyan toldalékok szó szerinti jelentését, mint a *Nem bánná* vagy a *Jobban tenné*, nagyon ritkán vesszük figyelembe (l. a 6. lábjegyzetet). Az ilyen gyengítő kifejezések tehát ugyanúgy működnek, mint a *kérem*.

„ T_1 időpontban.” Sok cselekvéskérés nem határozza meg, hogy a cselekvés mikor hajtandó végre:

Hozz tejet.

Nehezedre esne megfogni a porrongyot és letörölni a port?

Azért vezetjük be azonban az időt kötelező kategóriaként, mert szükséges elem a kért cselekvés értelmezésében. Ha egy érvényes parancs összes előfeltétele jelen van, akkor az időre vonatkozó valamilyen kifejezés hiánya úgy értelmezendő, hogy „most rögtön” vagy „az első lehetséges pillanatban” vagy „mindig” (mint a *Légy óvatos!* esetében). A térre vonatkozó kifejezések (lokatívumok) nem rendelkeznek ugyanezzel az előjoggal. *Hozzá! újságot!* úgy értendő, hogy „most rögtön” vagy „amint tudsz”, de semmi sem utal itt arra, hogy hol kellene a cselekvést végrehajtani.

Az időkategória kötelező jellege világossá válik, amikor megfigyeljük, hogy ez a kategória felhasználható közvetett kérések végrehajtására, ahogy majd később leírjuk.

„*B hiszi, hogy A hiszi.*” A Kérések Szabálya nem hivatkozik a dolgok tényleges állására, sem arra, hogy A mit vél a dolgok állásának, sem pedig arra, hogy mit hisz B. Megfogalmazásunk arra vonatkozik, hogy mit hisz B arról, hogy mit hisz A. A intézhető egy nagyon fura, komolytalan vagy irracionális kérést B-hez. Amit B tesz, az azon múlik, hogy mit hisz A szándékának. Világos, hogy A-nak, amikor kérést intéz B-hez, valamilyen módon meg kell tudnia jósolni, hogy B mit fog hinni arról, hogy ő mit hisz. Rekurzív halmazba kerültünk:

B hiszi, hogy A hiszi...

A hiszi, hogy B hiszi, hogy A hiszi...

B hiszi, hogy A hiszi, hogy B hiszi, hogy...

Az ilyen korlátlan állításhalmaz lerövidítéseként mondhatjuk, hogy A vélekedései közös tudás részét alkotják, szociális tények, amelyek közvetlenül hozzáférhetőek mind A, mint B számára. A dolgok állását lerövidítjük azáltal, hogy az 1–4 előfeltételekre mint AB-eseményekre hivatkozunk¹²

„*Érvényes cselekvéskérés.*” A beszédesemények filozófiai vizsgálata gyakran hivatkozik a komolysági feltételekre; Gordon és Lakoff gondolatgazdag elemzése a kérésekről a kérések szabályát ilyen komolysági feltételek soraként mutatja be. Ezzel egyenértékű a mi érvényes cselekvéskérés kifejezésünk, de a szociális tények objektív jellegét hangsúlyozza, s nem a résztvevő személyek lelkiállapotáról implicál valamit. Vannak olyan esetek, amikor a hallgató teljes komolytalansággal vádolhatja a beszélőt, s mégis kötelezőnek érezheti magára nézve a cselekvéskérés végrehajtását. Katonatisztek a hadseregben gyakran adnak a sorkatonáknak olyan parancsokat, amelyek szubjektív nézőpontból nélkülöznek minden előfeltételt, de tökéletesen érvényesek azok szerint a társadalmilag elismert tények szerint, amelyekben az elvárások szerint a beszélőnek hinnie kell.

Az előfeltételek. Az érvényes kérés négy feltételét ritkán mondják ki, amikor a kérést közvetlenül felszólító módban fogalmazzák meg. Explicit használatuk sokkal gyakrabban

figyelhető meg azokban a szabályokban, amelyek a kérésekre vonatkoznak, vagy a kérések kivédésére, vagy visszautasítására. A négy előfeltétel egymás után a szükségletekre, képességekre, kötelezettségekre (vagy vágyakra) és a jogokra vonatkozik.¹³

Érdekes feladat olyan példák után kutatni, ahol egy vagy több előfeltétel fennáll, a többi pedig sem. A *Dögölj meg!* esetében a megnyilatkozásból hiányzik mind a négy előfeltétel: rendszerint nincs valódi szükség arra, hogy az illető csakugyan megdögöljön, akarattal nem képes így tenni, nem köteles így tenni, s a beszélőnek nincs joga őt erre utasítania.

Az előfeltételek teljes haszna az alábbi részletes tárgyalásból fog kiderülni. Fontos megjegyeznünk, hogy némely előfeltételek ténylegesen nem állnak fenn a kérés megfogalmazásának pillanatáig. A kérést alkotó szavak ugyancsak adhatnak információt a szükséges vélekedésekről. Pl. az *Adj egy gyufát!* tudatja a hallgatónak, hogy a beszélőnek ugyanabban a pillanatban van szüksége gyufára, amikor a kérést kimondja, akkor is, ha korábban nem volt tudomásunk erről az igényéről. B ekkor arra következtethet, hogy a feltétel fennállott már valamely korábbi időpontban, s ennél fogva előfeltételként lehet rá hivatkozni. Ezek az előfeltételek rendkívül fontos szerepet játszanak a közvetett kérésekben, a kérések kivédésében és visszautasításukban. Ezek szolgáltatják a gyengítések és erősítések alább tárgyalandó módjait is.

A Kérések Szabályát olyan formában írtuk meg, hogy az egyaránt érvényes legyen mind a beszélőre, mind a hallgatóra. E szabály feltételeinek megfelelően dolgozva a beszélő olyan megnyilatkozást hoz létre, amelyet érvényes kérésként ismernek fel; a hallgató egyidejűleg arra kényszerül, hogy így hallja. Nyilvánvaló, hogy előfordulhat, hogy nem teljesíti a kérést, de a közönséges keretek között nem tagadhatja eredményesen, hogy kérést intéztek hozzá. Searle és Fraser a beszélő nézőpontjából közelítenek a beszédaktushoz, s akkor tekintik sikeresnek, ha a beszélő eléri, hogy a hallgató felismerje szándékát (Fraser, személyes közlés). Mi megfigyeltük, hogy a beszélő megnyilatkozása csakugyan hozzájárul valamivel ahhoz a közös tudáshoz, ami a felismerést lehetővé teszi. Ez azonban csupán kis része azon közönségesen felismert szociális tények alkotta struktúrájának, amely a megnyilatkozás értelmezését meghatározza. Midőn a kérések használatát tanulmányoztuk a terápiás ülések során, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az akciók értelmezéséhez szükséges információ legnagyobb része már megtalálható a közös tudásban, s nem magukban a megnyilatkozásokban keresendő.

A KÖZVETETT KÉRÉS SZABÁLYA

Terápiás ülésünkön, és sok más beszélgetésben, amelyet áttekintettünk, a közvetlen kérések kisebbségben voltak. A szemtől szemben zajló társas interakció megköveteli, hogy a felnőttek egymás között enyhítő eszközöket alkalmazzanak, vagy a gyerek, amikor felnőtthöz intéz kérést. A felszíni szerkezet és a mögöttes beszédaktusok közti közvetett viszonyok legbonyolultabb példái közül sokban szerepet kap a Közvetett Kérések Szabálya. Ez a szabály azáltal épül az alapvető Kérések Szabályára, hogy az érvényes kérés előfeltételeire hivatkozik. Ez megmutatja, hogyan fogalmazhatunk meg érvényes kérést anélkül, hogy ki kellene mondanunk a „Tedd meg X-et!” felszólító kifejezést. Nagyon sokféle

közvetett utalás létezik erre a kívánt X cselekedetre; nyilvánvaló, hogy az X-re vonatkozó kérdéseket, amelyek X-ben való érdekeltiséget fejeznek ki, X végrehajtására vonatkozó kéréseként fogják értelmezni – mindig szem előtt tartva, hogy az alapvető előfeltételek érvényben vannak. A cselekedet egzisztenciális státusára vonatkozó minden kérdést úgy fogunk megkonstruálni, tehát mint magát a kérést. Némely állítások, amelyek a cselekedet egzisztenciális státusára vonatkoznak, nem számítanak kérésnek – rendszerint tagadások. Másfelől némely pozitív vagy valószínűségi állításokat használhatunk megerősítés kérés-ként, s nem cselekvés kérés-ként (l. alább).

A Közvetett Kérések Szabálya felhasználja a kötelező időhézagot is, amely szerepet játszik az 1. Epizód központi kérésében; „Mikor tervezed, hogy hazajössz?”. A közvetett kérések különböző módjainak száma akkor nő a leggyorsabban, amikor tekintetbe vesszük a mögöttes előfeltételekre való utalások módjait is. A formális szabálynak négy alszakasza van.

A KÖZVETETT KÉRÉSEK SZABÁLYA

Ha A információt kér B-től, vagy állít valamit B-nek

- a) egy B által elvégzendő X akció egzisztenciális státusáról
- b) X cselekvés végrehajtásának következményeiről
- c) arról a T_1 időpontról, amikor az X cselekvés végrehajtható volna B által
- d) az X cselekvésre való felkérés bármely előfeltételéről, ahogy a Kérés Szabályában adva van

és minden más előfeltétel fennáll, akkor A-t úgy halljuk, hogy érvényes módon felkéri B-t X cselekvésre.

A Közvetett Kérések Szabályának működését illusztrálандó megvizsgáljuk a terápiás ülés második Epizódjában tett kérés lehetséges változatait.

2.6. (b) *Idefigyelj, megtennéd, hogy megfognád a porrongyot és letörölnéd a port?*

Ezt a kérést a beteg, Rhoda intézte Editha nagynénjéhez, amiről nagyon sebes beszéddel számol be, amint fent jeleztük is. Rhoda itt a harmadik előfeltételre hivatkozik: Edithának e cselekedet végrehajtását illető hajlandóságára.¹⁴

Noha a tárgyalás során a szöveggel úgy fogunk foglalkozni, ahogy a valóságban előfordult, a beszélgetési szabályok a beszédakcióknak és végrehajtásuk lehetséges módjainak általános képét adják. A szabály különböző használatait ugyanazon mögöttes kérések esetében illusztrálhatjuk azáltal, hogy ilyen alternatív lehetőségeket konstruálunk:

a) Egzisztenciális státus: ¹⁵	<i>Letörölted már a port? Nem úgy néz ki, mintha már port törörtlél volna.</i>
b) Következmények:	<i>Milyen volna, ha letörölnéd a port? Ezt a szobát feldobná egy kis portörölés.</i>
c) Időreferencia:	<i>Mikor tervezel port törölni? Meddig hagyod, hogy így nézzen ki ez a szoba? Az volt az elképzelésem, hogy ma este port törörlsz.</i>

d) Egyéb előfeltételek:

- A cselekvés szükségessége: *Nem gondolod, hogy már elég vastag a por?
Ez a hely tényleg jó poros.*
- A kérés szükségessége: *Nem tervezel port törölni?
Ugye nem kell emlékeztesselek a portörlésre.*
- Képesség: *Nem tudnál fogni egy porrongyot és letörölni a port?
Eleg időd van mielőtt elindulsz.*
- Hajlandóság: *Mit szólnál hozzá, ha fognál egy porrongyot?
Ugye nem bánád, ha most fognál egy porrongyot
és nekiállnál port törölni.*
- Kötelezettség: *Nem te jössz most a portörléssel?
Neked is ki kellene vened a részed abból, hogy rend legyen.*
- Jogok: *Hát nem kértél, hogy juttassam eszedbe a portörlést?
Az a dolgom, hogy gondját viseljem ennek a lakásnak,
de nem az, hogy én csináljak mindent.*

A közvetett kérések negyedik osztályában a lehetséges változatok száma gyorsan növekszik. Világos, hogy végtelen sokféleképpen hivatkozhatunk az előfeltételekre, s ez súlyos problémát jelent, ha szilárd kapcsolatokat akarunk létrehozni e beszélgetési szabályok és a tényleges mondatprodukciónak között. Egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy írható-e olyan generatív nyelvtan,¹⁶ amely a mögöttes beszédcselekvéstől a tényleges mondatformákhoz vezet bennünket. Utólag meg tudjuk állapítani, hogy egy adott megjegyzés vagy kérdés egy bizonyos X mögöttes cselekvésre utal, de nem tudjuk ellátni a beszélőt azon lehetséges módok véges listájával, ahogyan e cselekvésre hivatkozzon. A portörlésre nagyon sokféle módon lehet utalni, s arra is, hogy egy ember hajlandó-e végrehajtani ezt a cselekedetet; a végeredmény a lehetséges közvetett kérdések nagyon nagy, nyílt halmaza.

Enyhítés és súlyosbítás. Tárgyalásunk folyamán mindvégig hivatkozni fogunk az enyhítés és súlyosbítás alapvető interaktív dimenziójára. A beszélgetésekkel kapcsolatban az elemzők mindig figyelembe veszik az illető óhaját arra, hogy enyhítse vagy módosítsa kifejezésmódját, kerülendő a partner megbántását. A legtöbb szöveget vizsgálva azt látjuk, hogy a súlyosbítás dimenziója nem olyan gyakori, de ha minden lehetőséget tekintetbe veszünk, látjuk, hogy ez az interakciós dimenzió a kérés jelöletlen vagy semleges formájától mindkét irányban kiterjed.¹⁷

Amikor a Közvetett Kérések Szabályának lehetséges megvalósításait vesszük szemügyre, a szabály bizonyos részeinek használatában közvetlen aszimmetriával találkozunk. Nagyon természetesen kérdezhetjük, hogy *Tudnál port törölni?* minthogy ez az enyhített kérések szokványos rutinja. Nem tudjuk olyan gyorsan megtalálni azt a kontextust, ahol az ennek megfelelő állítás használható: *Tudnál port törölni?*, vagy (hogy a *tudnál* megfogalmazásban rejlik, a képesség és a lehetőség közt húzódó kétértelműséget kiküszöböljük), *Van időd port törölni?* Első pillantásra sokan nem találják kézenfekvőnek ezeket a formákat, mert udvariatlannak hangzanak, de ha figyelembe vesszük a gyerekek és szülei között zajló beszélgetések nagyon közönséges típusait, azt tapasztalhatjuk, hogy sok családban uralkodnak a súlyosbító formák. Számos általános elv vagy tendencia van,

amelyek, úgy tűnik, meghatározzák, hogy egy forma enyhítő-e vagy súlyosbító. A szükségességre és képességre való utalás általában enyhítő, míg a jogokra és kötelességekre utalás súlyosbító. A harmadik előfeltétel megoszlik a *kötelesség* és a *hajlandóság* között, amelyek eloszlása egymást kiegészíti: ha társadalmi tény, hogy egy bizonyos kötelezettség nem áll fenn, akkor a beszélő megvizsgálhatja, vagy állíthatja a másik fél hajlandóságát egy cselekedet végrehajtására. Ha a harmadik előfeltételnek ezt a felét használjuk, akkor ezért udvariasabbak vagyunk, mint ha a kötelezettségre utalunk.¹⁸

A második valószínű általánosításunk az, hogy az információkérések az enyhítések skáláján magasabban helyezkednek el, mint az állítások, az „ugye” kérdések pedig közbülső helyet foglalnak el. Az enyhítés skáláján tehát három fokozatunk van:

Van elég időd, hogy port törölj.
Ugye van elég időd, hogy port törölj? ENYHÍTÉS
Van elég időd, hogy port törölj?

Ez a hármas szembeállítás még jobban széthúzza a skálát, ha az egzisztenciális státusra való utalásokat vesszük szemügyre:

Ebben a szobában portörletés lesz.
Ebben a szobában portörletés lesz, ugye? ENYHÍTÉS
Ebben a szobában portörletés lesz?

A *will you* forma nem egyértelmű a szabály keretében, mert a hangsúlytalan *will* még mindig megőriz valamit az eredeti „akarás” jelentéséből éppúgy, mint a „jövő” egzisztenciális jelentéséből. (Az ennek megfelelő magyar forma nagyjából a „légy szíves”, ezért a két nyelv közti párhuzam itt nem teljes. A szerzők gondolatmenetének érzékeltetése érdekében meghagyjuk az angol változatokat – *A ford.*)

You will dust this room.
You will dust the room, won't you? ENYHÍTÉS
Will you dust the room?

A *will*-nek ezt a használatát megintcsak tekinthetjük „áttetszőnek”, úgy, hogy a legtöbb hallgató közvetlenül a cselekvéskérés udvarias formájaként hallja; az ilyen formákat tehát elhelyezhetjük a többiekkel egy enyhítés-skálán, amit itt visszajára fordítunk, s így súlyosbítás-skálát kapunk:

Lennél szíves port törölni?
(Will you dust the room?)
Légy szíves törölj port! SÚLYOSBÍTÁS
Törölj port!
*Csináld meg azt a rohadat portörletést!*¹⁹

Látjuk tehát, hogy ugyanazt az enyhítő formát elemezhetjük a Közvetett Kérések Szabályának különböző szakaszai alatt, vagy tekinthetjük a kérés alapformájának. Mindig szem előtt kell azonban tartanunk, hogy az ilyen formát kimondhatjuk a megfelelő hangsúllyal, hogy helyreállítsuk az eredeti konstrukció szó szerinti jelentését:

You will dust this room tomorrow, won't you?

(Holnap le fogod törölni a port ebben a szobában, ugye?)

A kérések enyhítésére és súlyosbítására szolgáló szintaktikai eszközöket az intonációs kontúrok gazdag változatossága egészíti ki. A mi ülésünkön a terapeuta rendszerint azzal enyhíti kéréseit, hogy magasra emelkedő intonációs mintát használ gyengülő hangerővel. A páciens azzal enyhíti kéréseit, hogy gyors sűrített beszédet használ mélyre zuhanó intonációval. Tudásunk jelenlegi szintjén lehetetlen katalogizálni, vagy akár csak bejósolni is az összes intonációs mintát, ami a megnyilatkozások ilyen módosítására használható.²⁰

A Közvetett Kérések Szabálya az emberi interakció központi jelentőségű mechanizmusa. E szabály alkalmazásával ezen a terápiás ülésen kívül nagyon sokféle, hangszalagra rögzített beszélgetésben találkoztunk, s úgy tűnik, a szabály jelenlegi formája meglehetősen általános; afelől azonban nem lehet kétségünk, hogy az ilyen szabályok tovább fognak finomodni, ahogy a kutatás előre halad. Nem szabad meglepődnünk azon, hogy a beszélők bonyolult feltételeket dolgoznak ki cselekvéskérések produkálásához és létrehozásához, mivel szükségképpen több figyelmet kell szentelniük a kérések helyes kezelésének, mint a szemtől szembe interakció bármely más formájának.

KÉRÉSEK KIVÉDÉSE

Bizonyos fokú gazdaságosságot értünk el azáltal, hogy a Közvetett Kérések Szabályát a kérések alapszabályára építettük. Még nagyobb gazdaságosságot találunk, amikor felfedezzük, hogy a kérések kivédésének és visszautasításának²¹ mechanizmusai szoros párhuzamot mutatnak a közvetett kérésekkel.

KÉRÉSEK KIVÉDÉSÉNEK SZABÁLYAI

Ha A X cselekvésre vonatkozó érvényes kérést intézett B-hez, B pedig A-hoz intéz

- a) pozitív állítást vagy információkérést X egzisztenciális státusáról
- b) információkérést vagy negatív állítást²² T₁ időpontról
- c) információkérést vagy negatív állítást a négy előfeltétel egyikéről

akkor B-t úgy halljuk, hogy visszautasítja a kérést mindaddig, amíg az információval el nem látják vagy a negatív állításnak ellent nem mondanak.

Ámbár szoros párhuzamok vannak a Kérések Kivédésének Szabálya és a Közvetett Kérések Szabálya között, van egy sor kis különbség köztük, amelyek megkövetelik, hogy külön kezeljük őket. Könnyen alkothatunk párhuzamos példákat a portörlés cselekvésére alkalmazva:

Egzisztenciális státus:	<i>Nincs még portörölve? / Már portöröltem.</i>
Idő:	<i>Három óra van? / Nem ilyenkor szoktam takarítani.</i>
Cselekvés szükségessége:	<i>Én úgy látom tiszta. / Neked nem látszik tisztának?</i>
Kérés szükségessége:	<i>Ne aggódj, megcsinálom / Gondolod nem csinálom meg?</i> ²³
Képesség:	<i>Nem tudod, hol a porrongy? / Ma nincs rá időm.</i>
Kötelesség:	<i>Most rajtam a sor? / Nem az én dolgom.</i>
Hajlandóság:	<i>Ha lesz kedvem, esetleg. / Most éppen nincs olyanom.</i>
Jogok:	<i>Ki vagy te, hogy erre kérsz? / Nem vagy a főnököm.</i>

Noha szembeszökőek a párhuzamok a közvetett kérésekkel, van egy-két éles különbség. Nem látszik lehetségesnek, hogy a saját *hajlandóságunkról* kérdezzünk valamit, ezért ehelyett a kétely kifejezését iktattuk be. Meglehetősen súlyosbító egy kérés kivédése azáltal, hogy kötelességre hivatkoztunk s ez mindinkább így van, ha jogokra hivatkozunk. Az első két előfeltétel és a második kettő közti különbség itt nagyon erőteljes, amennyiben a szükségességen és a képességen alapuló visszautasítások általában enyhíthők, míg a jogokon és kötelességeken alapulóak rendkívül súlyosbítóak.

Ezeket a válaszokat „közvetetteknek” nevezzük, de magukban foglalják a *visszautasítások* nagy többségét is. A szokásos, szemtől szembe interakcióban elfogadható udvarias-sággal csak úgy utasíthatunk vissza egy kérést, ha magyarázattal szolgálunk: a magyarázat nélküli visszautasítás a társas kapcsolatok megszakadására vezethet. Ha magyarázatot adunk, akkor a kérést mindig meg lehet újítni, ha ki lehet mutatni, hogy megváltoztak a magyarázat alapjául szolgáló feltételek. Nagyon ritkán találunk ezért olyan abszolút visszautasítást, ami nem engedi meg a kérés újrafelállítását. Az elfogadhatóan udvarias visszautasítások nagy többsége a kérések kivédésének formáját mutatja, amiket másként nevezhetnénk közvetett visszautasításoknak is. Ha egyszer magyarázatot adtunk, akkor nem mondhatjuk, hogy a kérést tartós vagy abszolút értelemben visszautasítottuk: csak addig utasítottuk vissza, amíg a magyarázatban említett feltételek fennállnak (vagy amíg a kért információt meg nem kaptuk). Ebben az értelemben minden megmagyarázott visszautasítást a kérés „kivédésének” tekinthetünk. Ez következik a beszélgetés egyik alapvető mechanizmusából: egy kérés előfeltételeinek tagadásával vagy kétségbevonásával B burkoltan elfogadja az összes olyan előfeltételt, amit nem tagadott vagy nem vont kétségbe. Ha az ellenvetéseire megfeleleltek vagy a saját információkérését teljesítették, akkor automatikusan újra felállították az eredeti kérést.

KÖZVETÍTETT KÉRÉSEK

A kérések kivédésének sajátos mechanizmusa lép működésbe akkor, amikor valaki egy másik embert kér meg arra, hogy intézzon kérést egy harmadikhoz: ha A kéri B-t, hogy intézzon kérést C-hez. Ebben az esetben mind a négy előfeltétel fennállhat. Mégis, még

akkor is, ha B képes kérést intézni C-hez, módja lehet azt állítani, hogy annak nincs értelme, azzal érvelve, hogy korábbi tapasztalataiból tudja, hogy C nem egyezne bele. Van tehát egy sajátos *Közvetített Kérések Szabálya*:

Ha A arra kéri B-t, hogy intézzen kérést C-hez, B pedig azt állítja, hogy C nem valószínű, hogy enged a kérésnek, akkor B-t úgy halljuk, hogy kivédi A eredeti kérését.

INFORMÁCIÓKÉRÉS

A *kérés* szót általános kategóriaként használjuk, amely a cselekvések sok különböző fajtáját foglalja magába. Amint már fentebb megjegyeztük, ideértjük a parancsokat, utasításokat, kérvényeket, folyamodványokat stb., mint a kérések különböző formáit, ahol A és B relatív státusa különbözik, s ennek folytán mások a kölcsönös jogaik és kötelezettségeik. A kért cselekvésnek is különböző fajtái vannak:

megkülönböztethetünk
információkéréseket,
megerősítés-, *figyelem- és*
engedély-kéréseket.

Szoros kapcsolat van az információkérések és az általános cselekvéskérések között; ahelyett, hogy „Adjál X-et”, a beszélő mondhatja, hogy „Adjál információt X-ről”. Itt is érvényesek mindazok a megfontolások, amelyek a kérések szabályának tárgyalásánál érvényesek voltak, így hát eltekinthetnénk egy külön információkérés szabályától, de az alábbi észrevételeket tehetjük a cselekvéskérések és az információkérések előfeltételeinek eltéréseiről. Az információkérésekben:

1. A T_1 időpont rendszerint azonos a megnyilatkozás T_0 időpontjával, így az időre vonatkozó állítások és kérdések mechanizmusai jórészt félre vannak téve.
2. A végrehajtandó cselekvés *szükséges* voltát szinte mindig magának a kérdésnek a feltevése jelzi. Van azonban sok olyan kérdés, ahol nyilvánvaló, hogy A már rendelkezik a kért információval. Amikor nyilvánvaló, hogy A rendelkezik az információval, s nincs közvetlenül szüksége az információra, akkor a megnyilatkozást az éppen uralkodó feltételektől függően számos különböző beszédaktusként halljuk. Az egyik ilyen beszédaktus a Megmutatás Kérése, ami az iskolai helyzetekben mindennapos, ahol az a kérés, hogy B mutassa meg, rendelkezik-e az információval vagy sem, s a kért információ tulajdonképpen B tudásállapota. Vannak különböző szóközi kérdések is, amikor a beszélő egyáltalán nem kér semmiféle információt.
3. Sok információkérés esetében „ingyenes javakkal” van dolgunk (a kifejezés Ervin Goffmantól származik), ahol a válaszadás kötelezettsége minden B-re nézve állandó és általános.
4. Az információkérések nagy többségében A joga az információkérésre általános és állandó.

Abban a helyzetben vagyunk tehát, hogy egy egyszerűbb szabályt írjunk, elismerve azt a tényt, hogy fennmaradnak olyan esetek, amikor vitatkozni lehet a jogokról és kötelességekről.²⁴

INFORMÁCIÓKÉRÉS

Ha A I információt kérő felszólítást vagy I-re összpontosító kérdést intéz B-hez, és B *nem* hiszi úgy, hogy A úgy hiszi, hogy

- a) A rendelkezik I-vel
- b) B nem rendelkezik I-vel

akkor A-t úgy halljuk, hogy érvényes információkérést intéz B-hez.

Ez a szabály nem határozza meg, hogy milyen választ fog B adni, hanem csak azt, hogy szükségesnek találja-e, hogy a megnyilatkozásra mint információkérésre válaszoljon. A szabály kizár két speciális esetet: ahol A egyszerűen tudja a választ és nincs szüksége az információra, és ahol tudja, hogy B nem rendelkezik az információval, tehát nem kaphatná meg tőle. Mindkét szituáció különböző formákban fordul elő, amelyeket nevezhetünk „szónoki kérdéseknek”, „tesztkérdéseknek” „csalétek-kérdéseknek” stb. (Labov, 1971).

Ez az információkérési szabály feltűnően egyszerűbb, mint az alapvető kérések szabálya. Nyilvánvalóan előnyös volna, ha egy megnyilatkozás információkérés mivoltát közvetlenül fel tudnánk ismerni, s ezt a szabályt anélkül használhatnánk, hogy meg kellene vizsgálnunk az alapszabály összes előfeltevését. Úgy látszik, hogy a tényleges társas interakcióban azonban ez nem lehetséges. Minden egyes információkérést meg kell vizsgálnunk eldöntendő, hogy a Közvetett Kérések Szabálya irányítja-e. Súlyos következményekkel jár és töréshez vezethet a társas kapcsolatokban, ha nem reagálunk egy cselekvéskérésre. A hallgatónak azonban nem szükséges mindig megvizsgálnia az alapvető Kérések Szabályának összes előfeltételét. Amint világossá válik, hogy az érvényes cselekvéskérés egyik előfeltétele nem teljesül, a megnyilatkozás kezelhető információkérésként az egyszerűbb szabály alkalmazásával.

Láthatjuk, hogyan működik ez a mechanizmus a sok információkérés egyikén, amit a terapeuta intézett Rhoda-hoz.

A 4. epizódban a terapeuta így szól:

4.4. *Th.: Nos – mondja: Miért marad ott olyan sokáig az anyja – nem értem. Van ott valami probléma?*

Mindkét kérdés információkérést reprezentál. Az elsőben a terapeuta információt kér Rhodától arról, hogy anyja a nővéréknél tartózkodik. Rhoda már rámutatott, hogy nem képes efelől semmit sem tenni; ha nem így volna, akkor e kérdést könnyen értelmezhetnénk úgy, hogy mögötte az a kérés húzódik meg, hogy tegyen valamit a helyzet megváltozásáért. A 4. epizód kontextusában világos, hogy ez információkérés: A terapeuta azt állítja, hogy

fennáll az A feltétel; nem rendelkezik az I információval. Mivel már kiderült, hogy a Kérések Szabályának *képesség* előfeltétele nem áll fenn, biztosak vagyunk benne, hogy ez nem cselekvéskérés. Ugyanúgy az is világos, hogy ha *valóban* van valami probléma Rhoda nővéréknél, akkor maga nincs abban a helyzetben, hogy efelől tegyen. Ugyanez a megnyilatkozás más körülmények között könnyen lehetne cselekvéskérés.

Kérések kivédése információkéréssel. Már láttuk korábban, hogy a kérések kivédésének sok módja olyan kérdő szerkezetek alkalmazásával jár, amelyek maguk is információkéresek. A beszélgetési formákkal kapcsolatban gyakran utalnak a „kérdésre kérdéssel válaszolás” jelenségére. Kétféle példát adnak gyakran:

A: *Adjak egy esőkabátot?*

B: *Gondolod, esni fog?*

A: *Hogy vagy?*

B: (Vállat von) *Hogy kellene legyek?*

Inkább nem használjuk a *kérdés* szót ezekre a válaszokra, mert az kétértelműen vagy a kérdő formára, vagy magára a cselekvésre utal, márpedig mi fenn szeretnénk tartani ezt az elemzésünk szempontjából alapvető distinkciót. B mindkét fenti példában kérdő formában válaszol, de csak a második példában mondhatnánk, hogy „kérdésre kérdéssel válaszol”. A *Hogy kellene legyek?* megnyilatkozást B valóban válasznak szánja, és nem számít rá, hogy választ kap. A *Gondolod, esni fog?* azonban nem válaszként szolgál, az *Adjak egy esőkabátot?* információkérésre. Ez lehet komoly vagy érvényes információkérés abban az értelemben, ahogyan a *Hogy kellene legyek?* Ez *válasz* az őt megelőző információkérésre, de nagyon sajátos típusú válasz:

BEÁGYAZOTT KÉRÉSEK SZABÁLYA

Ha A cselekvéskérést intéz B-hez, B pedig információkéréssel válaszol, akkor B-t úgy halljuk, hogy azt állítja, szüksége van erre az információra annak érdekében, hogy reagáljon A kérésére.²⁵

A Beágyazott Kérések Szabálya nagyon általános érvényű és kényszerítő erejű, s tudomásunk szerint sohasem sértik meg a közönséges beszélgetésekben. Amikor A hallja, hogy B információt kér tőle, automatikusan egy ilyen formájú propozíció után kutat:

Egy embernek szüksége van I információra annak érdekében, hogy reagáljon X cselekvéskérésre.

Ha A nem ilyen propozíció után kutatna, akkor effajta sorozatokat figyelhetünk meg:

A: *Tanítász holnap?*

B: *Azt mondtad, három gyereked van?*

A: *Igen.*

B: *Nem.*

A valóságban egy ilyen párbeszéd harmadik sora így hangzana: „Hogy jön ez ide?“, mivel A nem találná B magatartását koherensnek az éppen most adott szabály fényénél, s ezért rákérdezne a válasz relevanciájára.

Mivel az információkérések a cselekvéskérések kategóriáját képezik, a Beágyazott Kérések Szabálya rekurzív: megteremti további alkalmazásának feltételeit, s az egyik sorozatot beszűrhatjuk a másikba. A mondaton belüli önbeágyazó struktúrákkal való párhuzam világos, s a szabályok mindkét esetben olyan bonyolult sorozatokhoz vezetne, amelyeket a valóságos gyakorlatban nehéz megvalósítani.²⁶

A Beágyazott Kérések szabályát nagyon gyakran alkalmazzák a mi terápiás üléseinkön éppúgy, mint az általunk megvizsgált más beszélgetésekben is.

1.8. ....„*Nos mikor tervezed hogy hazajössz?*”

1.9. *De miért?*

1.9. nem illik az információkérés fentebb adott szabályaihoz egy fontos feltétel tekintetében, nevezetesen, hogy a hallgatónak hinnie kell, hogy a beszélő hiszi, hogy ő nem rendelkezik az információval. Ebben az esetben Rhoda anyja intonációs kontúrjaival jelzi, hogy már tudja a választ a kérdésre. Ezért ez „szónoki információkérés”. Lehet rá válaszolni a kért információ megadásával is, de más választási lehetőségek is vannak, olyanok, amelyek nem járhatók egy érvényes információkérés esetében.

Az a tény, hogy 1.9. szónoki információkérés, fontos következményekkel jár arra nézve, hogy Rhoda hogyan értelmezi azt, amit anyja tesz. Minden ilyen választ a kérések „kivédésének” általános kategóriájába soroltunk, de az alkalmazott mechanizmusban nyilvánvalóan változó komolyság mértéke, ami a beszélő különböző szándékaira mutat. Azt mondhatjuk, hogy 1.9. nem csupán kivédi a kérést: egy fontos szempontból visszautasít. Folyamodhatunk ezért a *Redundáns Válaszok Alszabályához*:

Ha A cselekvéskérést intéz B-hez, B pedig olyan információkéréssel válaszol, amiről A is és B is tudják, hogy B-nek nincs szüksége rá, akkor B-t úgy halljuk, hogy B átmenetileg visszautasítja a kérést.

KÉRÉSEK ÚJRAFELÁLLÍTÁSA

Az eddig elhangzottak fontos következménye, hogy a kérések visszautasításának normális módja alkalmas arra, hogy a kérést újrafelállítsák. Mivel a legtöbb visszautasítás valami magyarázattal jár együtt, pl. további információ kérésével, a kérőnek módjában áll csupán átmeneti visszautasításként meghatározni. Megteheti, hogy fenntartja álláspontját és továbbra is fenntartja kérését azért, hogy szószerint engedelmessé mindent hozzá intézett információkérésnek. Nem kell megismételnie kérését, ha késedelem nélkül információt ad. Van tehát egy további szabály, a *Kérések Újrafelállításának Szabálya*:

Ha B egy A-tól származó cselekvéskérésre információkéréssel válaszol, A pedig megadja ezt az információt, akkor A-t úgy halljuk, hogy megismételte az eredeti cselekvéskérést.

Az ilyen szituáció ismételt kérések hosszú láncának lehetőségét teremti meg.

II. KIHÍVÁSOK

Kritizálásként hallott kérések

Eddig a cselekvéskéréseket interakciós szempontból viszonylag semleges eseményekként vizsgáltuk. A nyelvészeti szakirodalom eddig olyan technikákként tárgyalta ezeket a beszédeseményeket, amelyek lényegében a referenciális információcsere megkönnyítésére használt mondatnyelvtan kiterjesztései. Ám amikor a cselekvés- és információkéréseket a tényleges beszélgetésekben vizsgáljuk, kiderül, hogy interakciós jelentőségük messze túlmege az eddig tárgyalt kommunikációs funkciókon. Azt tapasztaltuk, hogy e kérések legtöbbször más célok érdekében hajtják végre, mely célok erőteljes hatással vannak a résztvevők társas és érzelmi viszonyaira.

A kérések megfelelő használata többet igényel a pusztán formánál: a kérés időzítése is fontos. Az olyan ember, aki kompetens a másokhoz való viszonyában rárótt szerepekben, kéréseit e kompetens ember szereppel összhangban hajtja végre. Mielőtt kér valamit, nyilvánvalóvá kell tennie a maga számára, hogy nem tud magán segíteni s másokra kell támaszkodnia segítségért. Ugyanakkor vannak olyan körülmények, amikor elvárja a másiktól, hogy előbb vegye észre az ő szükségét és segítsen kérés nélkül. Ha csalódik ebben a várakozásában és kénytelen nyíltan kérni, akkor gyakran ki is mutatja neheztelését. Ha egy kérésre elsőre nem reagálnak, akkor mind a beszélő, mind a hallgató tudja, hogy a kérés megismétlése társas következményekkel terhes. Mindezekben azt látjuk, hogy a kérések hatással lehetnek az érintettek relatív szociális státusára; ha valakinek nem sikerül megfelelően kérnie vagy egy kérésre megfelelően reagálnia, akkor az ilyesmit gyakran annak bizonyítékként idézik, hogy a másik fél nem tudja betölteni azt a társadalmi szerepet, amire igényt tart.

Először azt az általános etikettszabályt vesszük szemügyre, hogy figyelmeseknek kell lenniük mások szükségletei iránt, s így nem kell nyílt kéréseket megfogalmazniuk a társas interakció közönséges rutinjaival kapcsolatban. Megfigyelhetjük e szabály működését a szupermarketek zsúfolt folyosóin. Amikor az embereket megkérjük, hogy adjanak utat, akkor az illetők gyakran bocsánatot kérnek az idegenektől, amiért az útjukban voltak. Ezekben a helyzetekben az, akihez a kérést intézik, gyakran összerezzen, mintha akkor ismerte volna föl, hogy olyan helyzet állt elő, amit kérés nélkül is helyre kellett volna hoznia. Az általános megfontolás itt az, hogy sok olyan kötelesség van, amit az embernek teljesítenie kell ahhoz, hogy elismerjék, normális szerepét teljes kompetenciával tölti be a társadalomban. Az anyáktól elvárják, hogy vigyázzanak a gyerekeikre, megelőzendő a bajt, a tanároktól elvárják, hogy előre lássák diákjaik szükségleteit, a házigazdáktól, hogy kitalálják vendégeik óhaját, a gyalogosoktól, hogy anticipálják más gyalogosok útvonalát, úgy, hogy ne ütközzenek össze (Goffman, 1971).

Mindezek a megfontolások egy olyan fontos beszélgetési szabály alapját képezik, amely szövegünk sok pontján működik:

KÉSLELTETETT KÉRÉSEK SZABÁLYA

Ha A kérést intéz B-hez, hogy hajtsa végre X cselekvést R szerepben, s ez a kérés olyan szükségleteken, képességeken, kötelességeken és jogokon alapul, amelyek egy ideje érvényben vannak, akkor A-t úgy halljuk, hogy kétségbe vonta B kompetenciáját R szerepben.

Ez a szabály azt mutatja, hogy az alapvető Kérések Szabálya nagy részben a bármely adott kontextusban releváns társas struktúrára hivatkozik és azon alapul; szükség van a segítségül hívott jogok, szükségletek és kötelességek megértésére, ha meg akarjuk érteni a kérések erejét.

A legtöbb ember csak a legnyíltabb esetekben ébred a Késleltetett Kérések Szabályában tükröződő mechanizmus tudatára, különösen akkor, amikor a kérést megismétlik. Az ímént adott szabály azt az esetet is magában foglalja, amikor sor került cselekvéskérésre, s nem teljesítették. Ebben az esetben a négy előfeltevés nyilvánvalóan érvényben volt, s a kritikát még erőteljesebben érezzük, mint ha a kérésre nem került volna sor. Ezt a folyamatot a következőképpen fogalmazhatjuk meg:

ISMÉTELT KÉRÉSEK SZABÁLYA

Ha X cselekvésre kéri B-t R szerepben és A megismétli a kérést mielőtt B reagált volna, akkor A-t úgy halljuk, hogy hangsúlyozottan kétségbevonja B teljesítményét R szerepben.

Mivel a megismételt kérések a kritika súlyosbított formáját képviselik nagyon élesen kétségbevonva a másik kompetenciáját, mindennapos gyakorlat, hogy a beszélők a forma változtatásával enyhítik az ismétlés hatását. Noha egy kérés megismétlésekor mindig jelen van a kompetencia kétségbevonása, mennél változatosabb a felszíni struktúra, annál kevésbé erőteljes a kétségbevonás érzése. Ez az elv érvényes az olyan kérésekre is, amikor B visszautasítással vagy kivédéssel válaszolt az első kérésre, s az olyan esetekre is, amikor egyáltalán nem reagált.

Amikor Rhoda az 1. epizód 1.8. megnyilatkozásában azt kérdi anyjától, hogy *Mikor tervezed, hogy hazajössz?*, nem érezzük közvetlenül a Késleltetett Kérések Szabályának erejét. Ha azonban visszautalunk 1.7. alatti képzeletbeli kérdésére: *Nézd – öö – azt akarom mondani, hogy már elég soká voltál ott*, akkor világosabban látjuk a Késleltetett Kérések Szabályának működését. Az a tény, hogy Rhoda tervezett megnyilatkozását azzal kezdi, hogy *Nézd*, azt mutatja, hogy úgy érzi, fel kell hívnia valamire az anyja figyelmét, ami fölött az átsiklott. Úgy tűnik, hogy a másik nem szentelt teljes figyelmet a beszélő szükségleteinek.

A Megismételt Kérések Szabályának példaként vegyünk szemügyre három kérést, amit a terapeuta intézett Rhodához:

2.2. (f) T.: No, most *mi* a helyzet Edit nényével, ő nem segít magának a ház körül?

2.4. (a) T.: Nos, mi történne, ha mondana valamit neki, mert végül is azt mondjuk, hogy meg lehet *beszél*ni a dolgokat.

3.1. (a) T.: De mi lenne, ha – mm – tudja – megpróbálna valamilyen munkakapcsolatot kialakítani vele...

Sok más módja is van a kérésekkel összekapcsolt bírálótnak és kihívásnak. A szövegünkben visszatérő egyik sajátos forma a „Jiddis emelkedő-eső intonáció”, ami az ilyen kifejezésekben jelenik meg:

2.8. (b) R.: *Ez tiszta neked?*

3.22. R.: *Aszontam, „Ebből elég”*

Az emelkedő-eső intonációt dokumentálták szövegekben s jelentőségével nyelvészeti elemzés foglalkozott (Weinreich, 1956). Durván így fordíthatnánk le: „Ha azt hiszed, hogy így, bolond vagy.” A bíráló súlyosbításának sok nyilvánvalóbb módja van, amikor a kérésnél használt prozódiai jegyekkel türelmetlenséget, nyersséget vagy haragot mutatunk ki. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a kérés kényes dolog, és jó adag segítő rituáléra van szükségünk, hogy elkerüljük a személyes kapcsolatok károsodását.

A KOMPETENCIA ÁLTALÁNOS KÉTSÉGBEVONÁSAI

A Késleltetett Kérések Szabálya és a Megismételt Kérések Szabálya egy olyan általánosabb elv speciális eseteinek tekinthetők, amelyek a másik ember kompetenciájának kétségbevonását irányítják. A legáltalánosabb szabályt a következőképpen fogalmazhatjuk meg:

RÉG ESEDÉKES KÖTELEZETTSÉGEK SZABÁLYA

Ha A azt állítja, hogy B nem teljesítette kötelezettségét R szerepben, akkor A-t úgy halljuk, hogy kétségbe vonja B kompetenciáját R-ben.

Ez a szabály oly gyakran érvényesül a mindennapi beszélgetés folyamán, hogy előfordulására csak azokban a speciális esetekben fogunk rámutatni, ahol nem nyilvánvaló. A beszélgetésekben felbukkanó általános proposíciók legtöbbször bizonyos fokú kihívást foglal magába egy másik ember kompetenciájával szemben annak következményeként, hogy az illető elmulasztott úgy betölteni valamilyen szerepet, hogy a beszélőt kielégítse. Ezen a ponton helyénvaló lesz, ha újra definiáljuk a *kihívás* kifejezést. Először a *státust* kell meghatározunk: egy ember pozíciója a társas szerkezetben, amely magába foglalja jogait és kötelességeit. Hogy fenntartsa státusát, az illetőnek az uralkodó szociális normák szerint kompetens vagy helyénvaló módon kell viselkednie.

Sok státus viszonylag tartós, s az illető még akkor is fenntarthatja, ha súlyos kritika éri kompetenciáját. Csökkenhet *megbecsülése* ebben a státusban. Így egy szülőt például érhet

az a bírálata, hogy gondatlan vagy felelőtlen, de csak a legszélsőségesebb körülmények viszik rá a társadalmat, hogy megvonja valakitől a természetes szülő jogait.²⁷

Noha egy ember kompetenciájának kétségbevonása egy státusban talán nem vezet a státus azonnali elvesztéséhez, a kihívást mindig annak a ténynek a fényénél kell vizsgálni, hogy bizonyos emberektől vontak már meg normális körülmények között rájuk ruházott státust, vagy legalábbis megvontak már az illető státussal járó jogokat. Egy apától meg lehet vonni a gyerekeihez fűződő jogokat, sőt azt a jogát is, hogy együtt éljen velük. Egy herceget meg lehet fosztani trónjától, s így még ha fenn is tartja, hogy ő valódi és jog szerinti herceg, elveszíti az ezzel a státussal járó jogait.

A *felöltt* státusa döntő jelentőségű anyagunkban és sok más általunk tanulmányozott terápiás ülésen is: labilitás jellemzi és sok kihívás célpontja. A *felöltt* státus fenntartásának jelentőségét nem lehet túlbecsülni: magába foglalja azt a jogot, hogy az illető széles skálán hozzon a saját jövőjét érintő döntéseket. Egyik jelentésében a *felöltt* ráruházott státus: gyakorlatilag mindenki, aki elmúlt 18 éves bizonyos jogi értelemben *felöltt*nek minősül. Sok olyan társadalmi mechanizmus van, amely *felöltt* embereket megfoszt a *felöltt* státustól és a *felöltt* jogait nélkülöző függő helyzetbe juttatja őket. A *felöltt* jogok terén olyan embereket ér veszteség, akik betegek, munkanélküliek, öregek vagy bűnözők. A harc ezekért a jogokért döntő fontosságú dolog a családi interakcióban, s valaki *felöltt* státusának a kétségbevonása súlyos dolog a családban.

A kihívás olyan *beszédaktus*, amely a dolgok olyan állását állítja vagy implikálja, amely, ha igaz, gyengíti az illető igényét egy értékes státussal együttjáró szerep kompetens betöltésére. Ebből tehát következik, hogy a kihívás, ha sikeres, azt eredményezheti, hogy az illető elveszíti jogcímét a szóban forgó státusra.

KIJELENTÉSEK KÉTSÉGBEVONÁSA

Ahelyett, hogy egy embernek egy bizonyos szerepben tanúsított magatartását vennék célba a kihívással, gyakran találkozunk azzal, hogy a kihívás valamely kijelentésére irányul. A propozícióra irányuló kihívást gyakran kérdésnek nevezik, s a „kérdés” kifejezést ebben az értelemben fogjuk használni (megkülönböztetve az „interrogatívától” és/vagy a „cselekvéskéréstől”). Fel lehet tenni kérdést egy állításról vagy propozícióról, amelynek nincs közvetlen következménye a személyes interakcióra nézve.

A: *Még csak 3.00 óra.*

B: *Biztos siet egy kicsit az órád.*

A célunk szempontjából kulcsfontosságú esettel akkor találkozunk, amikor olyan kijelentésre kerül sor, amelyet teljesen alátámaszt a beszélő státusa, a kijelentésre irányuló kérdés vagy kihívás tehát szükségképpen a státust hordozó ember kompetenciája ellen irányuló kihívás. Van tehát az *Állítások Kétségbevonásának Szabálya*:

Ha A olyan proposíciót állít, amit alátámaszt A státusa, B pedig kétségbe vonja ezt a proposíciót, akkor B-t úgy halljuk, hogy kétségbe vonja A kompetenciáját ebben a státusban.

E szabály működését legközelebből a tekintély személyekkel folytatott interakciókban szemlélhetjük. Ha egy rendőr megjegyzést tesz az időpontról, mint fent, akkor ennek kétségbevonása nem jelent kihívást státusával szemben. Ha azonban a kérdés valamely olyan proposícióra irányul, amit tekintélye támaszt alá, akkor reagálása nagyon éles lehet. Nem lehet kétségbe vonni egy rendőr állítását arról, hogy az autó akadályozza a forgalmat, vagy hogy valaki túl gyorsan vezet stb., anélkül, hogy státusát és tekintélyét is kétségbe ne vonnánk.

A mi terápiás ülésünkön megfigyeltük a terapeuta jól elkülöníthető reakcióját a páciens viselkedésére, amikor az kétségbe vonni látszott a terápia alapvető sugallatát: ki kell fejeznünk szükségleteinket és érzelmeinket a számunkra fontos másoknak. E tanács kétségbevonásával Rhoda szükségképpen kétségbe vonja a terapeuta alapvető kompetenciáját; nem meglepő, hogy sikerült kiváltania ilyen reakciót.

Egyik szembeötlő jellemzőjük a kihívásoknak és a kérdéseknek, hogy éppoly azonnali választ követelnek, mint a cselekvés- vagy információkérések. Interakciós leírásainkban ezt a jellegzetességüket előre (jobbra) irányuló nyilak fogják mutatni, várakozást jelezve, hogy valami következik. Mire számítunk? Mivel ezeknek az akcióknak még súlyosabb következményeik vannak a személyes kapcsolatokra nézve, mint a cselekvéskéréseknek, a lehetőségek körvonalai is élesebbek. A kihívásra vagy kérdésre adott válasz vagy *védekezés* vagy *beismerés*. A kihívásokat tehát általánosabban „beismerés vagy védekezés kéréseként” jellemezhetjük.

III. KOHERENCIA

Bizonyos fokú részletességgel megvizsgáltuk a kérések széles körét a tagadó válasz néhány módjával egyetemben. Most már rátérhetünk az információkérésekre adott pozitív válaszok néhány formájára, ahol a kért információt meg is adják. Az éppen működő beszélgetési szabályok felismerése a legtöbb esetben nem okoz problémát, mert a válasz nyelvtani formája szorosan kapcsolódik az információkérés nyelvtani formájához; van azonban sok olyan eset is, amikor ez nem így van, és a szóban forgó megnyilatkozás formális vizsgálata semmilyen nyilvánvaló koherenciát nem mutat annak ellenére, hogy intuíciónk egyértelműen koherens beszélgetésként rögzíti. A következőkben számos ilyen esetet vizsgálunk meg, valamint a rájuk alkalmazható beszélgetési szabályokat.

A KÖZVETETT VÁLASZOK SZABÁLYA

A Beágyazott Kérések Szabálya azt mutatja, hogy sok olyan burkolt proposíció lehet, amelyeket meg kell határoznunk, ha igazolni akarjuk a beszélgetés koherens voltát. Ez még nyilvánvalóbbá válik, amikor olyan kérésekre adott válaszokat vizsgálunk, mely válaszok

kijelentő mondatok formáját öltik. Általában tudjuk, hogy egy válasz koherens módon kötődik egy kérdéshez, ha szintaktikai formája olyan, hogy könnyen rekonstruálható a kérdéssel való párhuzama. Az egyszer eldöntendő kérdésekre adott feleletek esetében a válaszokat rendszerint kibővíthetjük úgy, hogy megadjuk a kérdésből hiányzó egzisztenciális minősítőt. Ilyen kiterjesztés lehet például:

A: *Hazamész?*

B: *Igen.* – Igen, hazamegyek, vagy Igen, igaz, hogy hazamegyek.

Sok esetben részleges ellipszissel találkozunk, amelyek rendszeres szabályokkal tölthetők ki. Az *így van* helyettesítő forma egy teljes propozíció helyett állhat:

5.11. (b) T.: *Van ennek valami köze a ...súlyához?*

5.12. (c) R.: *Nem, nem hiszem, hogy így van!* – Nem. Nem hiszem, hogy köze van a súlyomhoz!

Sok esetben azonban nincs egyszerű ellipszis-szabály, amely lehetővé tenné a válasz és az azt megelőző kérdés közti kapcsolat átlátását. Tipikusan az ilyen mondatsorok:

A: *Mész ma suliba?*

B: *Olyan szép nap van.*

Ha A-t kielégíti B válasza, az azért van, mert kérésére adott koherens válaszként látja. Miután hiányzik bármiféle ellipszis-szabály, amely összekapcsolná a válasz nyílt szintaktikai formáját a kérdésével, egy mögöttes propozíciót kell meghatározni a következő szabály segítségével:

BURKOLT VÁLASZOK SZABÁLYA

Ha A Q (S_1) formájú kérést intéz B-hez, B pedig S_2 állítással válaszol, és nincs olyan ellipszis-szabály, amely úgy terjesztené ki S_2 -t, hogy magába foglalja S_1 -et, akkor B-t úgy halljuk, hogy azt állítja, van olyan mind A, mind B számára ismert propozíció, melynek formája *ha S_2 , akkor (E) S_1* .

Itt egy „egzisztenciális kvantorral” van dolgunk, amelynek formája *valószínűleg, rendszerint, feltétlenül* stb. A fenti példánkban tehát A-nak képesnek kell lennie arra, hogy meghatározzon egy ilyen formájú propozíciót: Ha ma szép nap van, akkor az emberek (B-t is beleértve) (kevésbé valószínű, hogy; biztos, hogy nem; némileg kisebb hajlandóságot mutatnak, hogy) suliba menjenek. Ha A nem talál propozíciót, akkor joggal dobja vissza a labdát B-nek mondván, „Hogy jön ez ide?”, vagy más, az irrelevancia lehetőségére utaló idiomatikus kifejezéssel. Ez invariáns szabály abban az értelemben, hogy B kijelentése kényszeríti A-t, hogy egy ilyen propozíció lehetőségével kapcsolatban megvizsgálja saját

ismereteit. A mögöttes propozíció keresése párhuzamos azzal, amit fentebb a Beágyazott Kérések Szabályánál láttunk.

Szövegünkben azt tapasztaltuk, hogy Rhoda jellegzetesen azzal válaszol a terapeutának, hogy mondanivalóját illusztráló narratívot ad elő, anélkül, hogy nyíltan megfogalmazta volna relevanciáját. Például:

3.1. (a) T.: *De mi történe ha – hm szóval megpróbálna valami munkakapcsolatot kialakítani vele...*

3.2. (a) R.: *Hátszó-mint tegnap este – mint szerda este a hosszú – az egyik hosszú napom*

Itt a terapeutának magának kell a kapcsolatot megteremteni. Ám ez nem a fenti Burkolt Válaszok Szabályának egyszerű alkalmazása. Azt várják tőle, hogy értékelje a narratívot a maga egészében, értse meg az értékelő mondanivalót benne, s jusson arra a következtetésre, hogy „Ha ez így van, akkor az emberek, beleértve R-t is, kevésbé lesznek hajlamosak valamiféle munkakapcsolatot kialakítani ezzel az emberrel”.

A MEGERŐSÍTÉS SZABÁLYA

Eddig olyan eseteket vizsgáltunk, ahol kérdőformájú kérésekkel kezdeményeztek. Sok olyan eset van, amikor a hallgatók válasza jelzik, hogy kérést hallottak, noha nem előzte meg a válaszukat interrogatívum.

3.15. (a) T.: *És sose jutott eszébe, hogy vacsorát készítsen?*

(b) R.: *Nem.*

(c) T.: *Otthon volt egész délután.*

(d) R.: *Nem, nem tudja hogy kell.*

3.17. (a) T.: *De elmegy a boltba...*

(b) R.: *Igen.*

Ezek az igen-nem válaszok jelzik, hogy az eldöntendő kérdéseket észlelte a beteg; az első mondat mégis kijelentő. Ez a beszélgetés egyik legegyszerűbb és legkövetkezetesebb szabályának következménye, a Megerősítés Szabályáé. Ez a kijelentéseknek a közös ismeretek szerinti felosztásán alapul. A következő alapvető osztályozást állíthatjuk fel, ami hasznos lesz más beszélgetési szabályok esetében is:

A-események: A tud róluk, B nem.

B-események: B tud róluk, A nem.

AB-események: Mind A, mind B tud róluk.

O-események: Minden jelenlévő számára ismertek.

V-események: Tudják, hogy vitathatók.

Ezek az osztályozások szociális tényekre hivatkoznak – azaz olyan, minden jelenlévő számára közös osztályozások, amelyekben általában egyetértenek. Ha bármely kétely merül fel egy adott esemény státusát illetően, akkor automatikusan a D-események osztályába esik. A-események az A érzelmeit, napi élményeit más kontextusokban, életrajzi múltjának elemeit stb. érintik. Megfogalmazhatjuk tehát a következőt:

MEGERŐSÍTÉS SZABÁLYA

Ha A B-eseményekről állít valamit, akkor úgy halljuk, hogy megerősítést kér.

Ez a szabály megmagyarázza Rhoda fenti példánkban tanúsított magatartását. A terapeuta olyan eseményekről tesz kijelentéseket, amelyek mindkettejük szerint csak Rhoda számára ismertek. Úgy halljuk, hogy 3.5. (a) egyenértékű azzal: „És ugye igaz az, hogy sose jutott eszébe, hogy vacsorát készítsen?”. Az a tény hogy megerősítés kérése, s nem egyszerű információkérés, kitűnik abból, hogy mi történik, amikor B ellent kell mondjon A várakozásainak. Nemrégiben egy interjúsorozatba, amely New York City életével foglalkozott, felvettünk egy ennek a szabálynak az ellenőrzésére tervezett kérdést. Ha a riportalany egy betörésről számolt be, akkor az interjú készítője közbevette az alábbi megállapítást a kijelentő módnak megfelelő hanghordozással:

És magának eszébe se jutott telefonálni a rendőrségnek.

Erre a megállapításra minden személy úgy válaszolt, mintha valóban a következő formájú megerősítés kérés lett volna: „És igaz az, hogy sohasem telefonált a rendőrségre?”. A tagadó válaszok egyszerűen abból álltak, hogy *Nem*. A pozitív válaszok a meglepetés bizonyos fokú jelzését is igényelték:

De igen, hívtam őket.

Némely elemzők úgy vélik, hogy a Megerősítés Szabályának végső hatása eltér a kérdő formájú megerősítés kéréstől, ez azonban nincs még bizonyítva, s így e szabály alkalmazását a normális megerősítés kérés stílusbeli variánsaként kezeljük, amit megközelítőleg azonos kontextusban használunk.

VITATHATÓ ÁLLÍTÁSOK

Az állítások olyan beszédcselekvések, amelyek normális körülmények között választ kívánó módon utalnak proposíciókra. Mivel egy kijelentő mondatban semmi sincs, ami nyilvánvaló módon választ kívánna, úgy tűnik, hogy itt valami elvontabb értelmezési szabály működik.

Az állításokra adott válaszokat nagy mértékben meghatározza az a viszony, ami az állított proposíció és a résztvevők számára közös tudás között fennáll. Ha A egy A-ese-

ményt állít, akkor normális körülmények között csupán minimális elismerést igényel: az ilyen állításokat gyakran használjuk egy narratívum bevezetéseként (l. alább); B-nek csupán annyit kell mutatnia, hogy kész figyelmet szentelni a másik hosszabb beszédszakaszának. Abban a sajátos esetben, amikor A B-eseményről állít valamit, megnyilatkozását megerősítés-kéréseként halljuk (l. 420. oldal). Az AB vagy az O-eseményeknél tett állítások kerülnek legközelebb a *megjegyzések* fogalmához: olyan megnyilatkozások, amelyek minimális válasz-igényt támasztanak. A legvilágosabb interakciós következmények abból fakadnak, ha A V-eseményről állít valamit.

E következményeket a *Vitatható Állítások Szabálya* összegzi:

Ha A állít valamit egy V-eseményről, akkor úgy halljuk, hogy B-t arra kéri, adjon értékelést erről az állításról.

Az *értékelés* kifejezés itt gyűjtőfogalomként jelenik meg, amely magába foglal egyetértést, egyet nem értést és az értékelés terjedelmesebb típusait; mind kognitív, mind értékelő választípusokból áll.

A kihívásokra és kérdésekre adott válaszok tárgyalásával együtt ez a szabály is mutatja, hogy mennyire áthatja a „kéresek” fogalma a beszélgetés interakciós szerkezetét. Minden beszédaktus, amelynek világos interakciós következményei vannak, felfogható egy bizonyos típusú válasz iránti kéreseként. Már megvizsgáltuk a cselekvéskéréseket, az információkéréseket, az engedélykéréseket, a megerősítés-kéréseket, az elismeréskéréseket és az értékeléskéréseket.

Az alapvető Kérések Szabálya tartalmazza azokat a feltételeket, amelyek e cselekvéseket egyesítik. Felhasználhatjuk ezért arra, hogy alaposabban megvizsgáljuk a Vitatható Állítások Szabályának alapját képező mechanizmust. Ha a közös tudás része az, hogy a dolgok ilyen állása vitatható, akkor az értékelés *szükséges* volta nyilvánvaló. B *képessége* az értékelésre felnőtt státusán alapul, bár kivédheti a kérést azáltal, hogy tagadja jártasságát az adott kérdésben. Nagyjából ugyanazok a *kötelességek* és *jogok* játszanak szerepet itt is, mint az információkérésnél (l. fentebb). Mégis vannak olyan sajátos témák, ahol általános egyetértés szerint A-nak esetleg nincs joga értékelést kérni B-től és/vagy B nem köteles adni: ilyenek a politika, a szexualitás, a vallás és más olyan témák, ahol az állásfoglalás szociális konfliktus lehetséges forrása.

SZÓKRATÉSZI KÉRDÉSEK

Gyakran egy sajátos érvelési módszert alkalmaznak V-események komplex sorának kezelésére. A beszélő gyaníthatja, hogy hallgatója az övétől teljesen eltérő állásponton van: azaz, az egyetértés hiányát a fő kérdés egy vagy több aspektusáról alkotott véleményük eltérése motiválja. A szókratészi kérdések úgy közelítik meg ezt a problémát, hogy igen-nem kérdések segítségével egyenként alakítanak ki egyetértést ezen propozíciók tekintetében. Az igen-nem kérdések olyan információkérések, amit nem annak kiderítésére

fogalmazzuk meg, hogy vajon a helyes válasz igen-e vagy nem, hanem azért, hogy kiderítsük a hallgató álláspontját. Ahogy a hallgató válaszol az egyes kérdésekre, sorra kiküszöbölődnek azok a lehetséges érvek, melyeket felhasználhatna arra, hogy ne értsen egyet a végső állítással: a releváns AB-események száma úgy nő, ahogy a lehetséges V-események száma csökken. Ebben az értelemben az egyetértés területei, vagy az AB-események alkotják a „további tárgyalás alapját”.

SZÓKRATÉSZI KÉRDÉSEK SZABÁLYA

Ha A V-eseményre vonatkozó interrogatívot szegez B-nek, akkor úgy halljuk, hogy információt kér B-nek ezen eseménnyel kapcsolatos álláspontjáról, ami azután a további tárgyalás alapját fogja képezni.

Az egyetértés elérésének folyamatában néha előfordul, hogy az igen-nem kérdések nem elegendőek. Ilyenkor lényegibb kérdőszavas kérdésekhez kell folyamodni, s ilyenkor a hallgatónak tágabb játéktere van a válaszadás kivédésére. Míg az igen-nem kérdések egyszerű döntést kívánnak, addig a kérdőszavas kérdések olyan információt igényelhetnek, ami sok oknál fogva nem áll rendelkezésre. A kérdező, ha *Nem tudommal* találkozik, akkor egy második technikához folyamodhat: belefoglal valamennyit a válaszból a kérdésbe, s ez lehetetlenné teszi a hallgató számára, hogy továbbra is azt állítsa, képtelen válaszolni. Az 5. epizódban a páciens azt állítja, hogy nem tudja, miért viselkedik a családja egy bizonyos módon. A terapeuta olyan kérdéssel folytatja a beszélgetést, ami kis híján megadja a választ:

5.2. (b) T.:...*miért ismételtetik ők állandóan?*

(c) R. : *Nem tudom...*

(d) T.: *Mit éreznek ők?*

Ezt a stratégiát a következő szabályként írhatjuk le:

SZÓKRATÉSZI SPECIFIKÁCIÓ SZABÁLYA

Ha A információkérést intéz B-hez, B pedig megtagadja a választ azon az alapon, hogy nem képes rá, mire A újabb információkérést intéz hozzá, ami specifikusabb, akkor A-t úgy halljuk, hogy azt állítja, hogy ez a specifikus információ része a válasznak, elvetve ezáltal az ugyanezen alapon való további visszautasítás lehetőségét.

ELŐFELTEVÉSEK ELISMERÉSE

A nyelvészetben az utóbbi időben nagyon sok munka foglalkozott az egyedi mondatokban található előfeltevések feltárásával. Tudjuk például, hogy a faktív igék előfeltételezik komplementumaik igaz voltát:

Sajnálom, hogy szidtd az anyámat.

Az előfeltevés egyik mutatója, hogy értelme nem fordul visszájára, amikor a főmondat ellenkezőjére vált. Nyilvánvaló tehát, hogy a beszélő igaznak véli, hogy szidták az anyját, akkor is, ha a főmondat ellenkezőjére vált (Kiparsky és Kiparsky, 1968):

Nem sajnálom, hogy szidtd az anyámat.

Az itt elemzett szövegben sok burkolt proposíciót találunk, amelyek némelyike a preszuppozíció jól ismert elveihez kapcsolódik. Egy kérdészavas kérdés tehát előfeltételez egy állítást, ahol a kérdezett elemet határozatlan névelő reprezentálja. Így az a kérdés, hogy *Miért nem mondja ezt meg Phyllisnek* előfeltételezi, hogy „Valamilyen oknál fogva ezt még nem mondta meg Phyllisnek”.

Ha megvizsgáljuk szövegünkben sok kérés komplex szerkezetét, azt tapasztaljuk, hogy sok további proposíciót implikálnak vagy előfeltételeznek. Felállíthatjuk az *Előfeltevések Elismerésének Szabályát*:

Ha A válaszol a B-től eredő információkérésre azzal, hogy megadja a kért információt anélkül, hogy külön említést tenne a kérés előfeltevéseiről vagy implikációiról, akkor B elismeri ezeket az előfeltevéseket vagy implikációkat.

Fontos implikációk kísérik a negatív állításokat is. Sok kontextusban megfigyelték már, hogy a tagadás azt a tényt implikálja, hogy valaki azt a pozitív szituációt várta volna, amit a beszélő tagad. Ez az egyik nélkülözhetetlen eleme a tagadások *feltételes relevanciájának*, ami nélkül nem volnának koherensek (Sacks, 1972a; Schegloff, 1972). Ezt a helyzetet a következőképpen összegezhjük:

Az az állítás, hogy X nem fordult elő, előfeltételezi, hogy valaki arra számít (valamilyen oknál fogva), hogy X előfordul.

Eddig számos olyan beszélgetési szabályt tárgyaltunk, amelyek a kéréseket és a velük kapcsolatos kihívásokat és válaszokat érintik: azaz, a Verbális Interakciók Táblázatának harmadik és negyedik szakaszait. A jelzett beszédcselekvések közül sokkal foglalkoztunk: kérés, kivédés, újra felállítás, enyhítés, kétségbevonás, kihívás és elismerés. A későbbiekben számos olyan beszédcselekvést is felsorolunk, amelyeket egyik speciális szabály sem ír le. Ennek az az oka, hogy figyelmünket azokra az esetekre összpontosítottuk, ahol maga a beszédcselekvés és a felszíni struktúra közti kapcsolat a legkevésbé nyilvánvaló és a leginkább közvetett. Nem csupán azért koncentráltunk ezekre a szabályokra, mert érdekesebbek vagy szükségesebbek. Ezekben a szabályokban foglaltatnak azok a kulcsfontosságú pontok a beszélgetésben, ahol törések vannak a felszíni struktúrán, s ahol a legvilágosabban demonstrálható a mélystruktúra szükségessége. Az ilyen törés paradigmatis példája:

1.8. *Nos, mikor tervezed, hogy hazajössz?*

1.9. *De miért?*

Sok olyan beszédcselekvést fogunk bemutatni, amelyek magasabb szintű beszédcselekvéseken keresztül, gyakorta közvetett és bonyolult útvonalakon át kapcsolódnak össze. Ezen kívül sok egyszerű és bonyodalommentes produkciós és értelmezési szabályra volna szükség, ha ezt a beszélgetést formális nyelvtan révén kívánnánk megteremteni: egy ilyen teljes formalizálás túlmegy vizsgálatunk célkitűzésén.

IV. NARRATÍVUMOK

A táblázat számos olyan beszédeseményt mutat be, amelyeket a *Reprezentációk* osztályába soroltunk. Az eseményekre referálás vagy reprezentáció aktusa nem egyszerű folyamat, s a reprezentációnak sok olyan bonyodalma van, amelyeket be kell mutatnunk az olyan cselekvések produkciójában és értelmezésében, mint az állítások, tagadások, igazolások stb. A terápiás üléssel foglalkozó részekben nem dolgozzuk ki részletesen az állításokat, megjegyzéseket irányító beszélgetési szabályokat. Az egyik ilyen központi jelentőségű struktúrát egy korábbi munkánkban már alaposan megvizsgáltuk, s ezeken az üléseken is jelentős szerepet kap: ez a narratívum. E korábbi munkák elsősorban leíróak voltak (Labov és Waletzky, 1967; Labov, 1972b, 9. fejezet) s a narratívum fő jellemzőit a produkció szempontjából határozták meg. Ebben a fejezetben olyan alapvető beszélgetési szabályokkal foglalkozunk, amelyek az értelmezés szempontjából kötelező érvényűek, s melyek egyben a produkciót is szükségképpen irányítják.

A *narratívumot* olyan eszközként határozzuk meg, amely a múltbeli élményeket olyan rendezett mondatok által reprezentálja, mely e sorrend révén mutatja be a szóban forgó események időbeli sorrendjét. A narratív esemény nem az a fajta élmény, amit könnyen bele lehet sűríteni egyetlen mondatba, s egy narratívumot megtestesítő beszédegység szükségképpen azt jelenti, hogy a beszélő több, mint egy mondat erejéig fogja magánál tartani a beszéd jogát. Nem kevés figyelmet szenteltek azoknak a technikáknak, amiket az emberek azért használnak, hogy hallgatóikat ráébresszék e tényre (Sacks, 1972b). Ha a hallgató már tudja, hogy a beszélő narratívumot mond el, a narratív sorbarendezés központi szabálya van érvényben (l. 428. oldal). Egy narratívum bevezetésének egyik legközönségesebb módja annak az általános propozíciónak a megfogalmazása, aminek illusztrálására a beszélő a narratívumot szánja. Ez néha olyan absztrakt propozíció, amely fontos szerepet játszik a vitában.

1.1. *Nos, azt hiszem, helyesen cselekedtem.*

Az a propozíció, amit sok narratívum reprezentál, rendszerint érzelmi jellegű: az érzelmek típusát maguk az események irányítják: *Hadd meséljek el valami furát (meghökentőt) izgalmas (fantasztikus) különöset...*

Mindezekkel az érzelmi jellegű proposíciókkal kapcsolatban központi jelentőségű tény, hogy az „elbeszélhetőség” szociális fogalma körül forognak. Az ilyen narratívumoknak az az igazolása, hogy az az esemény, amiről hosszabban beszámolnak, eltér a mindennapos tapasztalattól, s ez már önmagában feljogosít a hallgató figyelmének lekötésére. Intuíciónk szerint elvetnénk az olyan bevezetéseket, mint pl.: *Hadd meséljek el valami teljesen hétköznapi dolgot, ami tegnap történt velem...* A csakugyan hétköznapiak ítélt narratívumot, miután elmondták, elvethetjük a *Na és?* vagy valami ezzel egyenértékű kifejezéssel.

Az a tény, hogy sok narratívum önmagában hordozza igazolását, nem jelenti azt, hogy a beszélgetés bármely pontján behozható. A vizsgált terápiás ülésen a narratívumok szervesen beépülnek a beszélgetésbe, s funkciójuk egyenértékű olyan egytagú beszédaktusokkal, mint a *válasz, kérdés kivédése, kihívás* stb. Válasz, visszautasítás, kihívás vagy egyéb funkciójukat felerősíti értékelő vagy affektív mondanivalójuk: azt a kérést, hogy a páciens forduljon segítségért nagynénjéhez, egy olyan anekdotával veti el, amely azt mutatja be, hogy a nagynéni magatartása rendkívüli mértékben, meghökentően és felfoghatatlanul okatlan. A narratívum affektív funkciójának és a beszélgetésben érvként betöltött szerepének összekapcsolódását az a tény idézi elő, hogy mások státusának kétségbe vonása kategorikus formában történik: a szerepük betöltését illető kritika rendszerint olyan szélsőséges kijelentésekből áll, melyek szerint magatartásuk messze túl van minden ésszerű viselkedés határán.

Kivonat. A narratívokat néha olyan szerkezeti eszköz vezeti be, amit *kivonatnak* nevezhetünk: ez gyakran annak az általános proposíciónak a kijelentése, amit a narratívum majd példáz. Ez egymagában is kellőképpen jelezheti a hallgató számára, hogy narratívum kezdődik, hogy a fentebb tárgyalt esetben is: 1.1. *Nos, azt hiszem, helyesen cselekedtem...* Ez gyakran olyasmire utal, amit majd csak az utána következő narratívum fog tisztázni, így pl. a *cselekedtem* és a *helyesen* olyan helyettesítők, vagy „pro-formák”, amelyek valami elkövetkezendőre utalnak. Megfogalmazhatjuk az alábbi szabályt:

AZ ELŐREUTALÁS SZABÁLYA

Ha A úgy fogalmaz meg egy általános proposíciót konkrét eseményekről, hogy meghatározatlan „pro-formát” használ, akkor B egy múltbeli eseményre való minden ezután következő utalást ezen általános proposíció alanyaként fog értelmezni.

Orientáció. A narratívumokkal kapcsolatos leíró vizsgálatainkban megállapítottuk, hogy minden narratívum tipikusan azzal kezdődik, hogy az elbeszélő utal a szituáció idejére, helyére, szereplőire és viselkedéssel kapcsolatos jellemzőire. Jelenleg bennünket az érdekel, hogy honnan tudja a hallgató, hogy narratívum kezdődött, s ebben az időre való utalás döntő fontosságú. A narratívum kezdeményezésének alapvető mechanizmusa az, hogy egy múltbeli eseményre hivatkozunk valamilyen időhatározóval, amely egyértelműen elkülöníti azt a beszélgetés idejétől. Előfordul, hogy az ige nem cselekvésre utal; lehet egy „állított” utalás egy szituációra, mint pl. *Lenn voltunk a parton...* Fontos jellemzője az

orientáló mondatnak, hogy önmagában nem elbeszélhető. Ha a beszélőnek éppen egy kérésre kell válaszolnia, akkor ez a mondat önmagában nem lesz válasz; ha azt állítja, hogy szokatlan eseményről fog beszámolni, akkor maga az első mondat még nem lesz szokatlan.

A NARRATÍV ORIENTÁCIÓ SZABÁLYA

Ha A egy, a beszélgetés ideje előtt történt eseményre utal, amely semmilyen beszélgetési szabály szerint sem értelmezhető önmagában teljes beszédcselekvésként, akkor B ezt az utalást a rákövetkező narratívum orientációjának fogja hallani.

Terápiás beszélgetésünk kezdő narratívuma ilyen, a kivonatot követő orientáló mondatot mutat.

- 1.1. (c) R.: Szóval, nem tudom, helyesen tettem-e.
 1.2. (a) R.: *Vasárnap...öő – anyám megint elment a nővéremékhez.*

Ez a példa egy kivonattal kezdődik, de a páciens a terápiás ülés során gyakran vezet be narratívumokat, amelyek kérésekre adott válaszként működnek minden bevezető megállapítás nélkül, s így az első mondat a narratívum orientáló mondata:

- 2.4. (a) T.: *Nos, mi történne ha mondana valamit*
 (b) *neki – mivel* (R.: Tudja ő-) *arról van itt szó* (R.: Igen), *hogy beszéljünk, igen.*
 2.5. (a) R.: *Ő – olyan –, szóval – egyszer mondtam neki valamit.*

Itt az *egyszer* határozatlan időhatározó szolgál arra, hogy a szabálynak megfelelően bevezesse a narratívumot. A 3. epizód egy narratívum ezzel párhuzamos elhelyezését mutatja:

- 3.1. (a) T.: *De mi történne, ha – szóval – ha megpróbálna valami munkakapcsolatot kialakítani vele –...*
 3.2. (a) R.: *Há – min’ tegnap este – mint, szerda este az egyik hosszú – egyik hosszú napom –*

Itt az egyetlen utalás arra az általános propozícióra, ami esetleg válasz lehet a kérdésre a *min’*, amit azonnal követ a *tegnap este* időmeghatározás, ami a rákövetkező narratívum felé orientálja a hallgatót. Figyeljük meg, hogy az összes idézett esetben igaz, hogy az orientáló mondat önmagában nem elbeszélő esemény, s hogy nem olyan beszédcselekvésként működik, ami önmagában válasz lehetne a terapeuta kérésére.

Narratív sorbarendezés. Amikor a hallgató már tudja, hogy narratívumot adnak elő, automatikusan alkalmazza a narratív alapszabályt. A narratívum alapszerkezete a „narratív tagmondatokon” nyugszik, amelyek fő-igéi múlt- vagy jelenidejűek: más cselekedetektől

időben elkülöníthető cselekedetek tényleges előfordulására utaló igék.²⁸ A narratívum struktúráját ezen narratív mellékmondatok közti *időbeli illeszkedések* jelenléte hozza létre. Ha a mellékmondatok sorrendjét megfordítanánk, akkor az eredeti események sorrendjének értelmezése is megváltozna. Ez a tény nem csupán meghatározza magát a narratív struktúrát, hanem az értelmezés alapvető szabályán nyugszik:

A NARRATÍV SORBARENDEZÉS SZABÁLYA

Egy narratívumban ha A egy eseményre olyan S_1 mondattal utal, amelynek van egy múlt- vagy jelenidejű nem statív főigéje, majd egy másik eseményre egy ugyanilyen szerkezet S_2 mondattal utal, akkor B úgy hallja, hogy A azt állítja, az S_1 -gyel utalt esemény az S_2 -vel utalt esemény előtt történt.

Ilyen sorbarendezés jelenik meg azokban a Rhoda és más családtagok közt zajló beszélgetésekben, amelyekről beszámol:

4.12. *Úgyhogy mondom neki, Holnap reggel jössz haza?*

4.13. *Akkor aszonta, „Miért?”*

4.14. *É-s-mondtam, -hát, kezd egy kicsit túl sok lenni.*

4.15. *Őaszonta, „Látod, én megmondtam.”*

Itt a narratív sorbarendezés szabálya ahhoz a következtetéshez vezet bennünket, hogy a megnyilatkozások pontosan ebben a sorrendben hangzottak el: 4.12., 4.13., 4.14., 4.15. Hasonló következtetést vonunk le cselekedetekkel kapcsolatban is:

3.14. (b) *Úgyhogy pihent egyet délután, aztán felszállt a metróra, és találkozott velem az étteremben.*

Sok más nyelvben ezeknek a cselekedeteknek a sorbarendezését egyértelműen bizonyos nyelvtani elemek jelzik, pl. a szuahéliben a *-ka-*, az angolban azonban ez az információ teljes mértékben a narratív sorbarendezés szabályától származik.

Értékelés. A felnőtt narratívum egyik jellegzetes vonása, hogy a narratívum központi és beszámolható részét alkotó események önmagukban is jelzések a hallgató számára. A korábbi munkákban többféle, ezt a célt szolgáló eszközt írtak le: felerősítő módosítók használata, összetett szintaktikai eszközök, amelyek több eseményt hoznak együvé, a tagadások és modálisok használata más eseményeknél, amelyek nem történtek meg, de megtörténhettek volna stb. Talán a legfontosabb retorikai eszköz a narratívum előrehaladásának késleltetése bizonyos pontokon sok, nem narratív mellékmondat alkalmazásával, amelyek a hallgatót mintegy várakozó izgalomban tartják az adott időpontban. Ezt az eszközt alkalmazta Rhoda is első epizódjának narratívumában annak jelzésére, hogy a narratívum fő mondanivalója az a tette volt, hogy telefonált anyjának. Noha a narratívum az első eseményeken meglehetősen gyorsan haladt keresztül (az első 4 mondattal túl volt

rajtuk), az akciót nagyon hosszú időre felfüggesztette (12 mondat), mielőtt a középponti eseményre tért volna. Ezt azután négy narratív szintagma követi minden további megszakítás nélkül.

Az értékelő eszközök beiktatása azonban a narratívum semmiféle kötelező szabályából nem következik. El lehet mondani egy olyan történetet, amelyben a mondanivaló nem világos, amelyben az értékelés nincs jelezve, ahol magának a hallgatónak kell elvégeznie a középponti vagy elbeszélhető esemény megtalálásával kapcsolatos minden munkát. Ha erre nem képes és nem sikerül megragadnia a narratívum „poénját”, akkor jelezheti ezt mondván, hogy *Nem értem*, vagy *No és*, vagy számos más kellemetlen megjegyzéssel.

Kulcsfontosságú egy beszélgetés résztvevői számára, hogy képesek legyenek felismerni egy narratívum értékelő mondanivalóját. Sok beszélő narratívumokat használ általános pozíciók előadására, s ehhez közvetlenül fognak hozzá anélkül, hogy nyíltan közölnék, hogy a történetet, amit elmondandók, egy bizonyos mondanivaló hordozására alkották meg. A hallgató fel van készülve a narratív kezdetének felismerésére a Narratív Orientáció Szabálya révén. Ezután képesnek kell lennie arra, hogy helyesen értelmezze a narratívum általános mondanivalóját, ha azt a beszélgetés áramának koherens részeként akarja felfogni. A legtisztább eseteket azok a narratívumok jelentik, amelyeket információkérésre adott válasz gyanánt használnak.

A NARRATÍV VÁLASZ SZABÁLYA

Ha A információt kér B-től, B pedig azonnal belekezd egy narratívumba, akkor B-t úgy halljuk, hogy azt állítja, a narratívum értékelő mondanivalója nyújtja a kért információt.

Kóda. A narratívum előadásának egyik legfontosabb problémája, hogy hogyan fejezzük be. Minden narratív szintagma magában hordozza a hallgató számára azt a kérdést, hogy *És aztán mi történt?* Még ha az értékelés ki is jelöli a narratívum fő mondanivalóját, a hallgató esetleg nem tudja, hogy a beszámoló mikor van vége s mikor helyénvaló, hogy válaszoljon, vagy átvegye a szót. Némely történetmondók nehezen tudják megoldani ezt a feladatot, mert korlátlanul sok más esemény követhetné azt, amiről éppen beszámoltak. A legtöbb felnőtt elbeszélőnek rendelkezésére áll egy sor eszköz e feladat elvégzéséhez: visszahozni a hallgatót a jelen időbe és tudatni vele, hogy a narratívum be van fejezve.

...És olykor látom azt az embert...

...Amikor most találkozunk velem, azt kérdik „Mi van veled?”, én pedig azt mondom, „Semmi”.

...S azóta rettegek az autóvezetéstől...

Tehetünk általános észrevételeket is, amelyek időtlen jellegűek, s amelyeknek ugyanez a hatásuk, vagy akár ki is jelenthetjük, hogy vége az elbeszélésnek: *Hát ez történt.* A mi terápiás ülésünkön a páciens egy meglehetősen sajátos eszközt használ: azzal tér vissza a jelen időbe, hogy a kezdésként használt propozíciót pontosan ugyanazokkal a szavakkal megismétli:

1.14. R.: *Nos... azt hiszem, helyesen cselekedtem, azt hiszem, hogy –*

Hallgatói értékelés. Ha megértjük, hogy a narratívum a beszélgetésben egy egyedi beszéd-cselekvéshez hasonló szerepet játszik, akkor várható, hogy a hallgató erre a cselekvésre megfelelően fog válaszolni. A narratívumnak a beszélgetésben elfoglalt helyéről a legáltalánosabb jellemzésünk az, hogy egy általános proposíció példája gyanánt mondják el. Nem szükséges, hogy a hallgató egyetértsen a proposícióval, vagy akár, hogy ne értsen egyet. Azt azonban jeleznie kell a narrátornak, hogy megértette, hogyan kell értelmeznie ezt az elbeszélést, azt, hogy egy bizonyos proposíció bizonyítékaként szánták. Ez megtehető a proposícióval való egyetértés vagy egyet nem értés útján, vagy a kevésbé specifikus elismerés sok más típusának alkalmazásával. Az 1. epizód narratívumára válaszként a terapeuta egyetért az alapvető proposícióval:

2.2. (a) T.: *Igen, én is úgy gondolom.*

A második epizódban a terapeuta az első narratívumra egyszerű megerősítéssel reagál: *Ühmm.* A páciens ezt egy másik rövid narratívummal folytatja, amely azt mutatja, hogy nagynénje alapvetően tehetetlen, a terapeuta pedig így válaszol:

2.2.11. (a) T.: *Vagy úgy prezentálja magát, mint aki nagyon tehetetlen, s akinek arra van szüksége, hogy mindig haptákban álljanak.*

Ezt a fajta reagálást a sorbarendezés olyan alapvető szabályai irányítják, amelyekkel itt nem foglalkozunk. Az ilyen reagálások azért fontosak a narratív szerkezet megértésében, mert azt bizonyítják, hogy a hallgató a fentebb tárgyalt megfelelő értelmezési és értékelési szabályokat alkalmazta.

V. SORBARENDEZÉS

A táblázaton a beszéd-cselekvések első csoportja a beszélgetési terminusok sorbarendezésével kapcsolatos. Ezeket a beszélgetési interakció nagyon általános szabályai irányítják, amelyeket Sacks, Schegloff és Jefferson tártak fel. A sorbarendezést vagy beszélőváltást irányító szabályok általuk adott szintézise (1974) egy választható szabályokból álló készlet; a szerveződésnek ezen a szintjén ezek a sorbarendezési szabályok az összes lehetséges beszélgetési szekvenciát előállítják. Schegloff vizsgálta tovább a közbevágások időzítését, s elvei közül sokra nyújt példát az itt elemzett terápiás ülés (Schegloff, 1974).

Egy másik szerveződési szinten rá lehet mutatni a kérésekre vonatkozó néhány nagyon általános sorbarendezési szabályra. A táblázat illusztrálja azokat az alapvető választási lehetőségeket, amelyek a hallgató előtt a kérések és kihívások megválaszolása számára nyitva állnak. Ezek természetesen döntő választási pontok, s bármely beszélgetés részletes vizsgálatának fel kell tárnia minden, ezeket a választásokat érintő megszorítást, melyek a beszélgetési szerkezetek termékei.²⁹

Az ebben a fejezetben tárgyalt produkciós és értelmezési szabályok meglehetősen bonyolultak; a sorbarendezi szabályok viszonylag egyszerűek. A legfontosabb sorbarendezi szabály a kérések területét érinti, és nagyon egyszerűen fogalmazható meg. A kéréseket nyugtázni kell és reagálni kell rájuk. A reagálás három alapvető módját a táblázat 3. szakaszában B alatt látjuk. Az ember megadhatja a kért választ – azaz végrehajthatja a cselekedetet vagy megadhatja az információt. Az ember kivédheti a kérést. Harmadszor, vissza lehet utasítani a kérést, magyarázattal vagy anélkül. (Láttuk azonban fentebb, hogy a megmagyarázott visszautasítást és a kivédést nem könnyű egymástól megkülönböztetni.) B reagálására adott válaszként A a következőket teheti:

1. Ha B engedett a kérésnek, A ezt nyugtázhatja, köszönettel. Ebben az egyszerű rutinban a következő lehetséges cselekedet a minimalizálás B részéről:

Add ide, légy szíves, a sőt.

Tessék.

Kösz.

Nincs mit. (Goffman, 1971)

2. Ha B kivédi a kérést, akkor A újra felállíthatja, másokhoz intézheti B helyett, vagy meghátrálhat (visszavonul). Egyúttal enyhítheti vagy súlyosbíthatja a kérést.
3. Ha B visszautasítja a kérést, magyarázattal, A megújíthatja a kérést vagy elfogadhatja a visszautasítást. Éppúgy elfogadhatja a visszautasítást akkor is, ha magyarázat nélkül kapta, ebben az esetben azonban *megsértődéssel* is válaszolhat (Goffman, 1971).

Amikor az állításokat és kihívásokat tárgyaltuk, úgy tűnt, hogy e beszédaktusok közül sokat különféle kéréseként elemezhetünk tovább, s az őket irányító, sorbarendezi szabályok azután természetesen következnek a kérésekre vonatkozó sorbarendezi szabályokból. E fejezet egészében az értelmezési és produkciós szabályok magukhoz kötötték mindazon bonyodalmak nagy részét, amelyek másutt a sorbarendezi tárgyalásánál kerültek elő.

A helyrehozó és támogató váltások Goffman-féle elemzése (1971) megmutatta, hogy a szemtől szembe viselkedés rítusai hogyan korlátozzák az üdvözlésekre, kérésekre stb. adható lehetséges válaszokat, mégis a beszélgetési interakció törzsanyagára vonatkozó tudásunk alapján nem tudunk általános megállapításokat tenni arról, hogy a felek mikor fognak pozitívan, negatívan vagy semlegesén reagálni egy kérésre.

Ebben a könyvben nagyon foglalkoztat bennünket a terápiás ülésen mutatott ellenállás természete, s a munka, amit a terapeuta megpróbál elvégezni, az ennek a kérdésnek a megvilágítása a konkrét terápiás üléshez való viszonyában. Ha a terapeuta tudná, hogy pontosan mi akadályozta meg a páciens abban, hogy kövesse azokat a javaslatokat, amikben általánosságban egyetértenek, akkor a terápia problémája meg volna oldva. E magasabb szintű sorbarendezi vonatkozó elképzelésünk csak magának a beszélgetési interakciónak a részletes vizsgálatát követheti. A következő fejezetekben beszélgetési szabályainkat a terápiás ülés átfogó elemzésére fogjuk alkalmazni.

JEGYZETEK

¹ Labov és Fanshel könyve a klinikai szövegelemzés irányadó példája: kevés eseményt elemez, de igen átfogó szabályokat használ ehhez. Ez a részlet az általános szabályokat mutatja be. A példák kettős számozásából (1.6, 2.7 stb.) az első szám a könyvben elemzett epizódra utal.

² Noha a mondatok generatív nyelvtanának az az eszménye, hogy olyan szabályokat állítson elő, amelyek szisztematikusan ellenőrizhetők, az utóbbi évek során vizsgált finomságok egyre nehezebbé tették olyan szabályok írását, amelyek ezen a formális módon ellenőrizhetők.

³ A mondatnyelvtan problémáival való kapcsolat jellegére és irányára legjobban Gordon és Lakoff (1971) mutatnak rá.

⁴ Van persze sok szabványosított rutin, amelyekben az általános kontextuális feltételeket konstansnak tekintjük, s itt írhatunk olyan szabályokat, amelyek viszonylag kontextus-függetlenek. Ilyen példával szolgálhat Goffman (1971) fejtegetése a „kapcsolat helyreállító” és a „kapcsolat megőrző” megnyilvánulásokra; l. még a beszélgetés-kezdeményezések vizsgálatát (Schegloff, 1968).

⁵ Az értelmezési szabályok kötelező természetét felismerte Sacks azokban a megfogalmazásaiban, amelyeket számos beszélgetési szabályra alkalmaz a „Gyerekek történeteinek elemezhetőségéről” című munkájában. Az általunk adott Kérések szabályának végrehajtási része a következő formájú: „...Akkor X-et érvényes Y-nak halljuk...” Sacks változata ugyanerre a szabályra így hangozhatna: „Ha a beszélgetés egy résztvevőjétől olyan megjegyzés származik, amely értelmezhető egy cselekvésre való felszólításként, és (ide szúrjunk be különböző vélekedéseket és feltételeket), akkor: halljuk úgy.” Gordon és Lakoff „őszinteségi feltételei” ugyanilyen jellegű kötelező szabályok.

⁶ Az a tény, hogy a szabály valamely kontextusban kényszerítő erejű, nem jelenti, hogy mindig alkalmaznunk kell. Vannak kétértelmű helyzetek, amelyekben az emberek helytelenül közvetett beszélgetési szabályokat alkalmaznak a szószerintibb jelentés helyett. Ervin-Tripp (jelen kötet) számos olyan esetről számol be, ahol a hallgatók félreértették a helyzetet. Pl. egy telefonáló megkérdezte, hogy „Ott van János?”, és megdöbbent, amikor váratlanul azon kapta magát, hogy Jánossal beszél: éppen meglepetést készített elő János számára és egyáltalán nem akart vele beszélni. Az effajta félreértések megmutatják, hogy a szabály létezik a hallgatók kompetenciájának részeként, éppúgy, ahogy a gyerekek túláltalánosításai megmutatják, hogy képesek nyelvi szabályok alkotására.

⁷ Az utóbbi időben sokat vizsgálták a beszélőváltást (turntaking), s hogy honnan tudják az emberek, hogy egy menet befejeződött (Sacks, Schegloff és Jefferson, 1974). Ez egybe is eshet, meg nem is a beszélőnek azzal a képességével, hogy megítélje, mikor fejeződött be egy beszédakció s várnak tőle választ rá.

⁸ Fraser rámutat (személyes közlés), hogy a beszédaktus önmagában nem hajtja végre azt az akciót: korlátozottabb funkciója az, hogy felismertesse a hallgatónak a beszélő törekvését, hogy rávegye a cselekvésre. A beszédaktus tehát sikerülhet, de a hallgató mégsem cselekszik, olyan okoknál fogva, amelyeknek esetleg semmi közük a beszélgetéshez. Ettől még mondhatjuk, hogy a beszélő verbális eszközt használ bizonyos aktus elérésére, de ez az eszköz önmagában nem szükségképpen elegendő.

⁹ A Cselekvéskérés magába foglalja a kérések számos más kategóriáját, amelyekről alább fogunk szólni; információkérést, megerősítés-kérést, figyelemkérést; mindezek a cselekvéskérés típusai.

¹⁰ Az imperatívusz „jelöletlen” jellege ebben az esetben nem szociális jelentőségéhez kapcsolódik, hanem szerkezeti helyéhez. Az angolban az imperatívusz második személyű konstrukció, s a mögötte lévő alanya a „you” (amely a legközvetlenebb módon a „Drop that, won't you!” formában jelenik meg). Szorosan kapcsolódik tehát a nyelvnek a címzetre összpontosuló direktív funkciójá-

hoz. A legtöbb felnőtt helyzetben egy módosítatlan „Hagyd abba!” felszólítás a parancs erőteljesebb formája, s nem semleges kifejezés.

¹¹ A szabálynak ez a formája kissé kidolgozottabb, mint a korábbi változatok voltak (Labov, 1972a, 8. fejezet, 1978): konkrétan, a 3. és 5. előfeltétel második részét Gordon és Lakoff elemzésére építettük. Az „őszinteségi feltételeikkel” való alaposabb összehasonlítást l. alább.

¹² Az „AB-esemény” jelölés egy olyan kifejezőkészlet része, amely a szabályok bemutatása során sokszor hasznos lesz. Ezek a kategorizálások annak tudását vonják maguk után, amivel mindkét résztvevő rendelkezik arról, hogy mindegyik hozzáfér egy adott tényszerű információegységhez. Az AB esemény tehát azt jelenti, hogy mind A, mind B tudja, hogy mind A, mind B rendelkezik az erre az eseményre vonatkozó ismeretekkel. Így pl. „Nos, most együtt vagyunk” vagy „hisz még reggel van” stb. A teljes rendszert l. a Megerősítés Szabályánál (421. oldal).

¹³ Gordon és Lakoff a mi szabályunkban megjelenő öt terminus közül háromat használnak fel: szükségletek, képességek és vágyak. A mi szükség előfeltételünk megfelelője az AKAR predikátum; (az 1b-re nézve pedig egyszerűen a cselekedet nem léte); a képességnek megfelel nálunk a TUD predikátum; a vágnak vagy hajlandóságnak pedig a HAJLANDÓ. A kötelezettségek és a jogok nem bukkannak fel az ő tárgyalásukban; ez érthető, mivel hipotetikus beszélgetéseket vizsgálunk, amelyek nincsenek behelyezve semmiféle szociális kontextusba. Mint látni fogjuk, a jogokhoz és kötelezettségekhez hasonló szociális elemek fontosságát a társas környezet tágabb kontextusa váltja ki és teszi nyilvánvalóvá. Azokban a magasabb szintű akciókban és a megnyilatkozások közötti legfontosabb kapcsolatokban, amelyeket vizsgálni fogunk, szükségképpen szerepet kapnak ilyen szociális predikátumok, s ezek döntő szerepet fognak játszani a terápiás interjú valóságos epizódjának vizsgálatában.

¹⁴ Az elemzés egyik módja, hogy a *megtennéd*-et megmerevedett, enyhítő formának tekintjük, mindenféle tartalom nélkül, a *kérem*hez hasonlíthatóan. Amint majd alább megjegyezzük, ez lehetséges számos közönségesen használt közvetett eszköz esetében. Ebben az esetben ez az alapszabály hatálya alatt álló közvetlen szabály enyhítése lenne; mivel azonban a Közvetett Kérések Szabálya meg tudja magyarázni ezeket a megmerevedett formákat, bele vesszük őket ebbe az elemzésbe a további megjegyzéssel, hogy a közvetett konstrukciók „áttetsző” voltának különböző fokai vannak.

¹⁵ Sadock hívta fel figyelmünket annak szükségességére, hogy az a) és c) alatti állításokat B-vel hozzuk összefüggésbe.

¹⁶ Azaz, olyan szabálykészletet, amely előállítana minden olyan jólformált megnyilatkozást, amely bármely adott beszédaktust reprezentál, más megnyilatkozást viszont nem.

¹⁷ Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy lehetőségeink mindkét irányban szimmetrikusak. Az enyhítő lehetőségek sokkal kidolgozottabbak, mint a súlyosbítóak. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy vannak más folytonos dimenziók is, melyek mentén a beszédaktusok változhatnak, s amelyeket nem azonosíthatunk sem enyhítésként, sem súlyosbításként. A köszönet vagy a hízelgés kifejezését például minimalizálhatjuk, vagy fölerősíthetjük (Fraser, személyes közlés).

¹⁸ Ennek az általánosításnak van egy szembeszökő ellenpéldája, amit R. Lakoff (1969) vett észre rámutatva, hogy a kötelezettségre utalás lehet rendkívül udvarias is, mint pl. a *Muszáj enned egy süteményt* esetében.

¹⁹ Vegyük észre, hogy a *rohadt* cáromkodás a *portörlés* szóhoz kapcsolódik, pedig ereje a hallgatóra irányul. A kérések súlyosbított formáinak sok más érdekes nyelvtani aspektusa is van, de vizsgálatuk itt a terápiás beszélgetés szempontjából nem olyan releváns, mint az enyhítéseké.

²⁰ Számos újabb vizsgálat elemezte azokat a feltételeket, amelyek között egy ilyen mondat szó szerinti értelmezésére sor kerül. Az intonációs kontrasztokkal kapcsolatban l. Sag és Libermann, 1975; e kontraszt elsjajátításáról l. Shatz, 1975.

²¹ A magyarázat nélküli visszautasítás tárgyalását l. alább.

²² Az „információkérés vagy negatív állítás” nem valódi diszjunkció; szintaktikai nézőpontból a kérdések és a tagadások az affektív megnyilatkozások közös osztályát alkotják (Klima, 1964). Sadock kimutatta a kérdések és tagadások hasonlóságát a beszélgetésben (l. „Queclaratives” című munkáját, 1971).

²³ Bizonyos értelemben B annak állításával védi ki a kérést, hogy úgy is megteszi vagy úgyis megtenné. Ugyanakkor arra kényszerül, hogy ígérje meg, vagy vállaljon kötelezettséget arra, hogy a cselekedetet a közeljövőben végrehajtsa. Sokan arra használják ezt az eszközt, hogy határozatlanul védjenek ki kéréseket, különösen ha erős tekintélyű emberrel állnak szemben. Mindaddig, amíg be nem lehet bizonyítani, hogy a „Majd megcsinálom” állítás hamis, mondhatják, hogy semmi szükség a kérésre. Továbbá, bizonyos helyzetekben ki lehet védeni egy kérést azzal a burkolt fenyegetéssel megtoldva, hogy ha helytelenül még egyszer az illetőhöz intézik, akkor feljogosítva érzi magát arra hogy egyáltalán ne hajtsa végre a szóban forgó cselekvést.

Bruce Fraser felhívta figyelmünket a cselekedet egzisztenciális státusára vonatkozó pozitív állítások osztályára, amelyeknek köztes hatásuk van, a „kivédés” és a „visszautasítás” között. Ha A azt kéri „El tudnád küldeni nekem azt a cikket?”, mire B válasza: „Postán van”, akkor gyakorlatilag tagadja a kérés szükségességét és a cselekvés szükségességét. Mivel A-nak nincs közvetlen bizonyítéka arról, hogy amit kért, már teljesült, eredeti kérése mintegy a levegőben lóg, amíg jövőbeni események meg nem mutatják, hogy valóban szükségtelen volt, vagy pedig, hogy újra kérnie kell.

²⁴ Sok ilyen eset finom különbségtétellel jár az információ kérésének joga és az információ birtoklásának joga között. Klasszikus eset, amikor valakinek nemi betegségből eredő kezelése vagy sebe van. Egy barátnak lehet joga megkérdezni, hogy mi az, de nincs joga a válaszra. Az a probléma, hogy azzal, hogy azt mondjuk valakinek, hogy nincs joga egy bizonyos információra, már eleve jó adag infomációt adunk. Ez a kommunikáció sok nehéz problémájához vezet, melyek bonyolítják az információkérési szabályokat, de az itt vizsgált üléseken ezek nem jelentettek komoly problémát.

²⁵ Vegyük észre, hogy A első cselekvéskérése lehet információkérés, ami a cselekvéskérés al-kategóriája. A beágyazott kérés rendszerint kérdő módban áll, de természetesen lehet kijelentő vagy felszólító módú is a Közvetett Kérések Szabályát követve.

²⁶ Schegloff beszél a beágyazott mondatszerkezetek és a beágyazott kérések közti párhuzamról (1972), de az ilyen dupla beszúrásokhoz speciális feltételek szükségesek ahhoz, hogy a sor érthető legyen. Semmi bizonyítékunk nincs az ilyen módosíthatlan sorozatokra, mint:

A: *Tanítasz holnap?*

B: *Fog esni holnap?*

A: *Engem kérdezel?*

B: *Igen.*

A: *Nem.*

B: *Igen.*

Ilyen esetekben szükség lehet olyan kifejezések beszúrására, amelyek meghatározzák a helyes zárójelzést, pl. „*Engem kérdezel?*” „*Igen.*” „*Nos, nem hiszem.*” „*Ebben az esetben tanítani fogok.*”

²⁷ A státus elvesztése és az adott státusban a megbecsülés elvesztése közti különbségre E. Goffman hívta fel figyelmünket (személyes közlés).

²⁸ A narratívum alapformájában nem statív múltidejű igék szerepelnek: olyan múltidejű formák, mint *ment, gondolta* stb., a jelenidejű formákat gyakran azért használják, hogy a múltat elevenebbrek mutassák a hagyományos értelemben. Ezen „elbeszélő jelen” használatának szabályai nem

nagyon ismertek; a mai amerikai angolban e forma használatát társadalmilag megbélyegzik, s így a legtöbb ember nem tud róla, hogy használja, s csak a tényleges beszélgetésekben elhangzó narratívumok részletes megfigyelése tárja föl a múlt- és a jelenidejű formáknak ezt az alapvető váltakozását.

²⁹Egy izraeli kibuc kiadatlan kutatási anyagában Malcah Yaeger beszámol egy olyan beszélgetési szabályról, amely szokatlanul erős korlátot szab a kérésekre adott válaszoknak. Általában minden kérésre adott válasznak pozitívnak kell lennie. A visszautasítást, bármilyen magyarázatot fűznek is hozzá, oktalan és aberráns magatartásnak tekintik. A kérés visszautasítását egy későbbi interakció során kell végrehajtani, az eredeti kérésnél valamivel később.